

JOSEP MASCARÓ. ESTUDIS DE CARTOGRAFIA I TOPONÍMIA

Antoni Ginard Bujosa
Universitat de les Illes Balears

RESUM

El text planteja una aproximació a les aportacions i obres de Josep Mascaró Pasarius en cartografia i toponímia, dues de les temàtiques centrals de la seva àmplia producció. Els mapes de Menorca i de Mallorca i el plànol general de Palma són obres majors, juntament amb els Corpus de toponímia de Mallorca i de Menorca. Fou autor igualment d'una multitud de plànols i d'altres mapes, molt dispersos. Tenint en compte els condicionants i les vicissituds de l'època que li tocà viure, fou sens dubte un dels grans homes de la cultura del segle XX a les Illes Balears.

PARAULES CLAU: geografia, cartografia, toponímia, mapes, planimetria

ABSTRACT

The text presents an approach to the contributions and works of Josep Mascaró Pasarius in cartography and toponymy, two of the central themes of his extensive production. The maps of Menorca and Mallorca and the general plan of Palma are major works, together with the Toponymy Corpus of Mallorca and Menorca. He was also the author of a multitude of plans and other maps, very scattered. Taking into account the conditions and vicissitudes of his time, he was undoubtedly one of the great men of the culture of the 20th century in the Balearic Islands.

KEYWORDS: geography, cartography, toponymy, maps, planimetry

Preliminar

Amb motiu del centenari del naixement de Josep Mascaró Pasarius (1923-1996), la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Històrics, Genealògics i Heràldics ha tingut la iniciativa d'organitzar un cicle de conferències d'homenatge amb el títol genèric "L'historiador autodidacte: l'home i la seva obra". En aquest cas, ens aturarem en una de les temàtiques centrals de la seva àmplia obra: la cartografia i la toponímia¹.

Quan havíem avançat notablement en la fase de documentació i de redacció del text, ens assabentàrem, dia 14 d'abril de 2023, de la publicació de la pàgina web

---

¹ No se'ns oblidem tampoc altres obres majors, com la seva extensa aportació en arqueologia, o altres publicacions com *Els monuments megalítics de l'illa de Menorca* (1958); *Prehistòria de las Baleares* (1968); la coordinació de la *Historia de Mallorca* (cinc volums, 1970-1975); *Prehistòria de Menorca* (1980), o la coordinació de *Geografía e historia de Menorca* (cinc volums, 1980-1985).

dedicada a Josep Mascaró Pasarius (mascaropasarius.cat)², impulsada per la família, amb la voluntat de contribuir a divulgar la seva vida i la seva obra, i que agrupa tota la informació –en format digital– que la família té disponible fins al moment. Aquesta és una proposta molt lloable i necessària, que ha estat de consulta obligada i que s’ha avançat a tota una sèrie de consideracions i de conclusions que òbviament s’haurien plantejat com a conseqüència del nostre treball.

Introducció

Josep Mascaró Pasarius (Alaior, 13 de novembre de 1923 – Palma, 11 de maig de 1996) és un personatge difícil d’abastar i de qualificar. Publicista, investigador polifacètic i divulgador en cartografia, toponímia, arqueologia, història, art i patrimoni. També se l’ha considerat com a delineant, fotògraf, conferenciant, crític d’art, traductor, col·laborador de premsa, trescador, enquestador, redactor, editor, repartidor i cobrador.

En conjunt, fou igualment un gran emprenedor cultural i editorial. És innegable que les seves múltiples ocupacions: recerques, treballs, articles, coordinacions i col·laboracions tingueren un caire comercial. Essent un home d’una extraordinària capacitat de feina, per exemple, per la via de les subscripcions i per les edicions en fascicles, desenvolupà el seu ofici i aconseguí el seu propi *modus vivendi*. En aquest sentit, li és escaient i just l’apel·latiu de publicista, “*escriptor que escriu per al públic*”, sobre temes diversos.

S’ha insistit en la seva formació “autodidacta”, però que donà lloc a un bagatge acumulat i a una trajectòria continuada almenys durant cinquanta anys (1946-1996), que només la seva defunció sobtada aconseguí aturar. En paraules de Cosme Aguiló Adrover, els qui tenen per costum considerar la feina dels “autodidactes” com un demèrit “*haurien de saber prescindir d’obres de no professionals, però no en saben*”³. Com veurem, la concepció de Mascaró com autodidacta s’hauria de sotmetre a discussió en tractar de cartografia.

A Josep Mascaró se l’ha de considerar com un dels “homenots” de la cultura del segle XX, en el sentit del terme aplicat per Josep Pla a persones que superen el conformisme, la ignorància o el negativisme: un tipus singular, insòlit, una persona que s’ha significat en la seva activitat de manera remarcable.

Per fer-se una idea i copsar la dimensió del personatge, vegem algunes respostes a un breu qüestionari (octubre de 1965)⁴. Josep Mascaró s’expressava amb manifestacions com aquestes:

- Quin és el principal tret del seu caràcter?
- *La curiositat.*

² Citarem la pàgina web com a WEB JMP, 2023.

³ AGUILÓ, Cosme., “Innecessària presentació”, a MASCARÓ PASSARIUS, J., *Corpus de Toponímia de Menorca. Distribució geogràfica dels topònims pre-romans, llatins, mossàrabs, àrabs i catalans*. 2 toms. [Mallorca]: Hora Nova S.A. (Consell Insular de Menorca; Sa Nostra Caixa de Balears; Grup Serra), 2005, tom I, pp. 11-13.

⁴ Extret de *Baleares: órgano de Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S.*, núm. 7.863, 2 d’octubre de 1965, p. 3.

- Quina és la qualitat que desitja en un home?
- *El talent.*
- Quin és el seu principal defecte?
- *La impaciència.*
- Quina és la seva ocupació favorita?
- *L'arqueologia.*
- Què desitjaria esser?
- *Savi.*
- Quin és el seu lema?
- «Val mes fer-ho de grapes que manar-ho».

Per la seva extensió, diversitat i dispersió, l'obra completa –i la personalitat– de Josep Mascaró és molt mala de classificar i d'encabir a partir d'uns criteris d'especialització⁵. Per entendre la seva activitat és imprescindible contextualitzar-la en relació a les vicissituds i les circumstàncies socials, polítiques, econòmiques i culturals associades a la seva trajectòria vital i als temps que li pertocà viure⁶.

A mode de resum, els moments estel·lars i els mèrits dels treballs de Mascaró s'han de situar bàsicament –amb paraules de Cosme Aguiló– en “*una època ingrata, de misèries culturals, fets amb mitjans escassos*”⁷. Uns entrebancs que el nostre protagonista maldà per superar.

Cartografia i toponímia

Si hi ha un atribut per definir una part molt important de l'obra de Mascaró és el de cartògraf, a pesar que ell mateix pogués manifestar la seva predilecció cap a l'arqueologia. En la seva tasca s'hi resumeix l'objecte de la cartografia com és la concepció, la preparació, la producció, la difusió i l'estudi dels mapes.

Per altra part, el registre de la toponímia és una qualitat pròpia de la cartografia i és, per tant, inherent i inseparable de la confecció dels mapes. Josep Mascaró, amb el Mapa de Menorca (1946-1951) i el Mapa General de Mallorca (1952-1962), fou un peoner i un precedent imprescindible en la recollida dels topònims propis de les Illes Balears, una tasca continuada posteriorment per altres autors⁸. L'elaboració dels mapes

---

⁵ Per a aspectes de caràcter general sobre Josep Mascaró, poden consultar-se diverses obres:

AGUILÓ, Cosme., “Josep Mascaró Passarius, una fita entre els meus records”, *Estudis Baleàrics*, 54-55 (1996), pp. 131-134.

FONT I OBRADOR, Bartomeu., “J. Mascaró Passarius (Alaior, 1923 - Palma de Mallorca, 1996)”, *BSAL*, 52 (1996), pp. 499-502.

Gran Enciclopèdia de Mallorca [GEM]. Palma: Promomallorca.

MASCARÓ HERNANDO, Virgínia., “Josep Mascaró Passarius. Un home mediterrani amb desig de saviesa”, *El Mirall*, 81 (1996), pp. 23-29.

ORFILA PONS, Margarita., “Josep Mascaró i Passarius, 1923-1996”, a TUDELA I PENYA, Montserrat; IZQUIERDO I TUGAS, Pere (ed.), *La Nissaga catalana del món clàssic*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (2011), pp. 465-467.

⁶ En aquest sentit, hem acudit a notes de premsa coetànies (algunes de les quals reproduïdes a l'apèndix), que poden ser d'utilitat per informar sobre l'obra i l'autor.

⁷ AGUILÓ, C., op. cit., 1996, p. 132.

⁸ Posarem per cas, la seva col·laboració amb els autors de la correcció dels fulls del mapa director escala 1:25.000 de l'*Instituto Geográfico Nacional*, publicats a partir de l'any 1985, o el seu referent per a la posterior elaboració

té continuïtat sobretot amb les edicions dels Corpus de toponímia de Mallorca i de Menorca, que ultrapassen un simple inventari o nomenclàtor dels noms de lloc.

Per fer una aproximació a la seva obra, cal fer atenció a una sèrie d'apartats concrets que contribueixen a definir i contextualitzar els seus treballs:

En primer lloc, les qüestions relatives a la seva formació i a tot el conjunt de circumstàncies que condicionaren la seva tasca cartogràfica, sobretot a causa de les limitacions i les restriccions imposades pel control de la cartografia, al seu moment, per part de l'estament militar.

En segon lloc, els treballs de Josep Mascaró en cartografia poden resumir-se en dos grans aspectes: la recerca i el coneixement de la cartografia antiga de les Illes Balears, i la confecció de mapes i plànols específics, tant de Mallorca com de Menorca.

En tercer lloc, l'autoria d'una abundant i nombrosíssima planimetria (de jaciments arqueològics, monuments, pobles, llogarets i urbanitzacions), molt dispersa, però en gran part recollida al Corpus de toponímia de Mallorca i a la Gran Enciclopèdia de Mallorca.

Finalment, la seva valuosíssima aportació toponímica –provinent de l'elaboració dels mapes i del treball de camp– reunida en els reculls dels Corpus de toponímia de Mallorca i de Menorca i a la Gran Enciclopèdia de Mallorca.

Formació

En qüestió de mapes, cal pensar que Mascaró no era pròpiament un autodidacta, ja que aprengué els fonaments de la cartografia pel seu pas per l'exèrcit (1942-1945). Fer el servei militar a la Legión no és un fet anecdòtic, perquè li donà ocasió per conèixer els fonaments de la topografia i la cartografia; “*d'aquestes experiències naixeria la seva formació tècnica*”⁹.

Als divuit anys, s'allistà a la milícia el mes de setembre de 1942, al quarter de Dar Riffien¹⁰, situat prop de Castillejos (ara Marroc), a uns 10 km de Ceuta¹¹. El mes de gener de 1943, fou incorporat a l'Equip d'Observació i Informació, que s'ocupava de tasques cartogràfiques i topogràfiques, fins que es llicencià el 1945¹². A les terres del nord d'Àfrica ens hi situa ell mateix, prop del riu Smir (Uad Smir), entre Ceuta i Tetuan, a la regió de la Kabila:

---

del Mapa Topogràfic Balear, a escala 1:5.000, fet per encàrrec de la Conselleria d'Obres Públiques i Ordenació del Territori del Govern Balear l'any 1989. La revisió de la toponímia fou encarregada al Departament de Ciències de la Terra de la Universitat de les Illes Balears. El Mapa Topogràfic, escala 1:5.000, està format per un total de 770 fulls, dels quals 522 corresponen a Mallorca, 114 a Menorca, 101 a Eivissa i 33 a Formentera. Les tasques començaren el 1990 i duraren fins el 1996, arribant a recollir 50.029 topònims. Vegeu PICORNELL, Climent; RULLAN, Onofre; VILLALONGA, Ramón D., “Recull bibliogràfic de toponímia de les Illes Balears”, *Treballs de Geografia*, 37 (1980-1981), pp. 21-40. Vegeu també ORDINAS GARAU, Antoni; PETRUS BEY, Joana M.; SERVERA NICOLAU, Jaume., “La toponímia del Mapa topogràfic de Menorca a escala 1:5.000. Una anàlisi geogràfica”, *Territoris*, 8 (2012), pp. 177-192.

⁹ FONT, B., op. cit., p. 500.

¹⁰ Després de la independència del Marroc (1956), el quarter fou abandonat per la Legión l'any 1961.

¹¹ Bartomeu Font l'ha situat a Sidi Ifni (FONT, B., op. cit., p. 500).

¹² WEB JMP 2023.

*El equipo de Información, compuesto por una escuadra de legionarios, a la cual yo pertenezco, avanzaba por el polvoriento camino que [...] conduce a la kábila Azib de Suax [...]. Regresábamos al Campamento legionario de Dar-Riffien*¹³.

A tall d'hipòtesi, si més no per coherència cronològica, Mascaró hauria participat en els treballs per a l'aixecament dels fulls del “Mapa del Norte de Marruecos”, escala 1:100.000, publicat pel Servicio Geográfico del Ejército (Madrid, 1944-1947).

Desconeixem les característiques del procés de formació que pogué seguir, ni sabem si conegué o aprengué a manejar instrumental¹⁴, però cal tenir en compte que, a la dècada de 1940, les colònies africanes eren una zona de gran activitat cartogràfica, com a eina per al control militar i polític del territori.

Per altra part, també s'han de considerar les mancances de l'època en qüestió de mapes precisos. Un cop acabada la guerra civil, a Espanya s'impulsaren els aixecaments cartogràfics perquè era una necessitat imperiosa aconseguir la cobertura de la totalitat de l'Estat. Val a dir, per il·lustrar el retard existent, que el primers fulls (Madrid i Colmenar Viejo) a escala 1:50.000 (la sèrie de la cartografia bàsica oficial de l'Estat) de la *Mapa Topográfico Nacional* s'havien publicat l'any 1875, mentre que el darrer (San Nicolás de Tolentino, Tenerife) no es publicà fins a l'any 1968.

Per ventura, més que els seus coneixements i habilitats en cartografia, una de les grans limitacions era la disponibilitat d'uns mitjans tècnics rudimentaris, sobretot en l'àmbit de la vida civil. Per exemple, Cosme Aguiló ha manifestat que Mascaró “*m'animava constantment a seguir fent planimetries de talaiots i coves i m'ensenyà a fer-les sobre paper mil·limetrat*”¹⁵.

Una conclusió inicial seria que l'experiència dels seus anys a l'exèrcit li oferí l'ocasió i l'oportunitat –que no desaprofita– d'adquirir una formació de caràcter tècnic sobre cartografia. Posteriorment, les bones relacions amb l'estament militar li facilitaren –sense cap dubte– el poder accedir a les fonts cartogràfiques i també “esquivar” –en la mesura de les possibilitats– les restriccions, la censura i el control que les autoritats militars exercien sobre la consulta i la reproducció dels mapes.

Condicionants

La feina de Mascaró està marcada per un conjunt de condicions i de limitacions, que finalment atorguen als seus mapes unes característiques particulars. Quant a les circumstàncies que condicionaren la seva tasca cartogràfica, ens hem de referir en particular al control militar de la cartografia, com a mínim fins a la dècada de 1960. En aquest sentit, hi ha constància que el *Croquis turístico de la isla de Menorca*, escala

---

¹³ MASCARÓ PASARIUS, José., “Un mallorquín al borde del Sahara. Pasaje marroquí”, a *Honda*, núm. 10. Suplemento dominical de *Baleares: órgano de Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S.*, núm. 1.464, 23 de juliol de 1944.

¹⁴ Per l'interès militar en el coneixement de la topografia, podria pensar-se en instruments bàsics, com brúixola, telèmetre, goniòmetre o planxeta (per orientar-se i per mesurar distàncies, angles i aixecar perfils topogràfics).

¹⁵ AGUILÓ, C., op. cit., 1996, p. 132.

1:31.250, el *Croquis Arqueològic de la Isla de Menorca*, escala 1:76.899, i el Mapa General de Mallorca, escala 1:31.250, foren publicats, “*sin garantía técnica*” [sic], amb el beneplàcit del *Consejo Superior Geográfico*¹⁶.

La publicació de cartografia estava sota control militar i subjecta a l'autorització del *Consejo Superior Geográfico y Cartográfico Nacional*. Aquest òrgan depenia aleshores del *Ministerio del Ejército* i estava presidit per un general de l'exèrcit (o per un coronel de qualsevol dels tres exèrcits). El *Consejo Superior Geográfico* era l'encarregat d'establir una “unitat de criteri i de doctrina” i, més en concret:

*Como norma general, los levantamientos de planos y cartas de las zonas de costas y fronteras y plazas de guerra estarán a cargo de los Servicios Geográficos militares, y los del interior del país que no tengan carácter militar se ejecutarán por el Instituto Geográfico y Catastral*¹⁷.

Com a mínim, sembla clar que les Illes Balears han d'encaixar –durant la dècada de 1940– en la norma general dels aixecaments de les zones de costes i de frontera a càrrec dels serveis geogràfics militars. A les Illes, hi devia haver poc marge per als treballs de l'Institut Geogràfic y Catastral.

A més a més, de fet, una Ordre de 1950 sobre publicacions cartogràfiques “no oficials”, signada per Carrero Blanco, disposava que

Todas las publicaciones cartográficas en escalas comprendidas, ambas inclusive, entre 1:10.000 y 1:500.000, de los Territorios nacionales y de soberanía, Colonias y Protectorado que se propongan realizar entidades particulares, necesitarán la previa autorización del Consejo Superior Geográfico, sin la cual no podrán difundirse ni circular.

També en concret,

*De todos los trabajos topográficos que por referirse a una extensión mayor de mil hectáreas o por realizarse en costas, fronteras o zonas que en casos especiales se determinen, y de los cuales pueda derivarse una utilidad cartográfica, se dará conocimiento, antes de su iniciación, al Consejo Superior Geográfico, sin perjuicio de todas las demás limitaciones a las que deberán someterse los operadores, establecidas o que se establezcan, en atención a las necesidades de la defensa nacional*¹⁸.

¹⁶ La web dedicada a Josep Mascaró mostra les còpies d'alguns escrits que són il·lustratius de la “batalla” que dugué a terme per aconseguir l'autorització oficial.

¹⁷ Ley por la que se dispone la creación del Consejo Superior Geográfico y Cartográfico Nacional (BOE, núm. 205, de 23 de juliol de 1940, pp. 5.103-5.104); Ley de 18 de marzo de 1944 por la que se da nueva estructuración y dependencia al Consejo Superior Geográfico (BOE, núm. 83, de 23 de març de 1944, pp. 2.401-2.402); Decreto por el que se aprueba el Reglamento por el que se ha de regir el Consejo Superior Geográfico (BOE, núm. 5, de 5 de gener de 1945, pp. 175-177).

¹⁸ Orden de 10 de julio de 1950 sobre ejecución de lo dispuesto en el Reglamento del Consejo Superior Geográfico sobre publicaciones cartográficas (BOE, núm. 196, de 15 de juliol de 1950, pp. 3.086).

Sens dubte, igualment a causa dels condicionants imposats als particulars per a la publicació de mapes, per evitar interferències amb la cartografia oficial, Mascaró adoptà –de manera conscient– els subtítols de “croquis” (o “representació sumària”), tant per a Menorca (*Croquis Turístico de la isla de Menorca*), com per Mallorca (*Croquis topográfico*), a més de fer ús de la llengua castellana.

Una qüestió essencial a considerar és la de l'escala usada als mapes. Tot fa pensar que, davant la impossibilitat de reproduir amb precisió a una escala més convencional i precisa, l'elecció d'una escala “aproximada” 1:31.250 es troba condicionada pel format estàndard i les dimensions dels fulls d'impressió, però aconseguint alhora ajustar i simplificar l'escala a unes quadrícules de 1.000 metres de costat. L'any 1968, el plànol de la ciutat de Palma està a una escala de l'ordre 1:11.111, ajustada a quadrícules de 250 metres de costat.

Per la manca d'un mapa topogràfic “normalitzat” de l'Estat durant les dècades de 1940 i 1950, desconeixem en concret quines foren les fonts cartogràfiques de base per als mapes de Josep Mascaró, però s'ha de pensar en un –més que segur– accés als fulls de la sèrie de la *Cartografía Militar de España*, del *Servicio Geográfico y Cartográfico del Ejército*, fets en projecció Lambert i en referència a la longitud del meridià de Madrid. Com en els fulls de la *Cartografía Militar de España* (a escala 1:10.000, per exemple), Mascaró indica el nord magnètic, el nord geogràfic i el nord Lambert en un únic requadre inserit al full del sector nº 38-W del Mapa General de Mallorca¹⁹, amb les referències de longitud (6° 21' -6° 23' E) en base al meridià de Madrid.

Els mapes de Mascaró no inclouen referències a coordenades geogràfiques de latitud i longitud (substituïdes per quadrícules de 1.000 m o de 250 m de costat). A causa de les prescripcions de les autoritats militars, tan sols el mapa de Menorca incorpora unes rudimentàries corbes de nivell (cada 50 m), no així els altres mapes, tot i que sempre fa referència a les cotes i altures de les principals elevacions. Certes zones “sensibles” no es reproduïen en detall, com el camp d'aviació de Sant Lluís, a Menorca²⁰, o, a Mallorca, l'aeroport de Son Bonet i el futur aeroport de Son Santjoan²¹, o la base d'hidroavions de Pollença. En canvi, si que fa atenció a algunes zones d'urbanització de caràcter turístic, residencial o altres, com per exemple Palma Nova o el polígon de Son Castelló. Si bé els mapes estan mancats de corbes de nivell, l'interès de l'autor per l'arqueologia es constata amb l'atenció específica a la batimetria, aportant una aproximació sumària a les profunditats del litoral, introduint indicacions referides a jaciments submarins²².

¹⁹ El nord magnètic és el que indica la brúixola, en funció de les línies de força del camp magnètic de la Terra. El nord geogràfic (o Nord vertader) és el que coincideix amb l'eix de gir del moviment de rotació terrestre. El nord Lambert, o de quadrícula, és el punt de convergència de les línies paral·leles que marquen la longitud (meridians nord-sud) en els mapes. Aquest no coincideix generalment amb el nord geogràfic, a causa de les inevitables deformacions de la projecció sobre una superfície plana.

²⁰ El camp d'aviació de Sant Lluís fou obert al trànsit aeri domèstic l'any 1949. L'aeroport de Menorca fou inaugurat el 24 de març de 1969.

²¹ L'any 1960 es produí la substitució de l'aeroport de Son Bonet per l'aeroport de Son Santjoan.

²² S'ha de fer notar l'interès personal de Josep Mascaró en arqueologia submarina.

Amb la perspectiva que aporta el pas del temps, un dels grans mèrits de Mascaró és que efectuà una feina de caràcter manual i artesanal, que encara estava molt lluny de disposar de les possibilitats i dels mitjans que avui en dia es troben a l'abast i que ofereixen la tecnologia i els sistemes d'informació geogràfica per a la confecció de mapes.

Sigui com sigui, quant a la disponibilitat de cartografia, tant amb el mapa de Menorca (1946-1951) com amb el mapa de Mallorca (1952-1962), la iniciativa de Mascaró s'avançà notablement a la primera edició impresa dels 26 fulls de les Illes Balears, del *Mapa Topogràfic Nacional*, escala 1:50.000. La primera impressió té el dipòsit legal de 1963 i foren publicats entre 1963 i 1965. La cartografia dels fulls es formà a partir de treballs topogràfics i fotogramètrics efectuats entre 1955 i 1961 (vegeu la taula de l'apèndix 4). Fins i tot, l'any 1960, a través de la Escuela de Topografía de Madrid, i de José María Torroja Menéndez (1916-1994), se li demanà la col·laboració per a la revisió de la toponímia del Mapa Topogràfic Nacional; Mascaró acceptà revisar els fulls corresponents a Mallorca, Menorca i Cabrera²³.

Encara que pugui semblar una paradoxa, Josep Mascaró elaborava pràcticament a mà el Mapa General de Mallorca fins a l'any 1962, quan les Illes Balears ja havien estat objecte de la fotografia aèria del vol Americà Sèrie B de 1956. Un projecte, derivat d'un conveni subscrit arran dels acords de 1953 amb els Estats Units d'Amèrica, per a la realització d'ortofotografies a causa de la necessitat de millorar la cartografia militar.

Els Estats Units obtingueren informació d'una àrea d'interès estratègic durant la Guerra Freda i Espanya pogué actualitzar la cartografia. L'*Army Map Service* sobrevolà i fotografia (març de 1956-setembre de 1957) la major part del territori espanyol, a una escala aproximada 1:33.000 i a una altura de 5.000 m, enregistrant unes 60.000 fotografies. Les passades a l'illa de Mallorca són del 25 de juliol de 1956.

Per altra part, per a la difusió de la seva obra, sembla que Mascaró –en acabar la dècada de 1940 i començar la de 1950– també fou conscient de les possibilitats que oferia l'incipient activitat del turisme de masses a les Illes, o que, si més no, va cercar un cert aixopluc en les instàncies oficials del –aleshores– *Ministerio de Información y Turismo*.

Cartografia

L'activitat cartogràfica i l'elaboració dels mapes generals de Menorca i de Mallorca –sense excloure la voluntat d'abastar la totalitat de les Illes Balears– són a l'origen de les primeres edicions de l'autor i, a la vegada, són la base d'altres treballs posteriors, com els Nomenclàtors i els Corpus de toponímia. Els treballs de camp en arqueologia tingueren igualment com a resultat una abundant producció d'aixecaments planimètrics. Els treballs de Josep Mascaró en cartografia poden resumir-se en tres grans aspectes: la recerca i el coneixement de la cartografia antiga de les Illes Balears, la producció i confecció de mapes i l'aixecament de plànols específics.

---

²³ WEB JMP 2023.

La cartografia antiga de les Illes Balears

En relació a la cartografia, un primer aspecte a tractar, encara que sigui de manera breu, però que no és menor i que és significatiu, és el de la recerca i estudi de mapes i plànols de la història de cartografia de les Illes Balears. No sols per a conèixer l'evolució de la representació de les Illes, sinó també per fer el seguiment històric del registre de la toponímia i el buidatge toponímic dels mapes del passat. Sens dubte, una diversitat de noms de lloc extrets dels documents consultats foren incorporats als seus mapes i als Corpus de toponímia de Mallorca i de Menorca.

Igualment, Mascaró realitzà una tasca de divulgació sobre cartografia antiga. Per posar uns exemples concrets, l'any 1979, publicà a la premsa una transcripció parcial dels textos referits a Mallorca que figuren en el portolà –una relació escrita– més antic conegut, *Il compasso da Navigare*²⁴. Un altre exemple és una sèrie de cinc articles de premsa, de l'any 1981, amb el títol genèric de “Toponímia i Cartografia”, sobre les antigues cartes nàutiques fetes a Mallorca i sobre els seus autors²⁵.

Durant la dècada de 1980, les seves inquietuds el portaren a viatjar per a la consulta d'originals de cartes nàutiques i de mapes, dipositats al Museo Naval (Madrid, 1981), a Toledo (1982), a la Biblioteca Nacional de França (París, 1985) o a Florència (1985)²⁶.

El seu interès pels exemplars de cartografia antiga es posa de manifest igualment en la multitud de mapes que apareixen reproduïts –totalment o parcial, de manera molt dispersa– als diferents volums dels Corpus de Toponímia de Mallorca i de Menorca.

Mascaró redactà un capítol dedicat a la “Cartografía de Menorca”, inserit a l'obra *Geografía e historia de Menorca* (1979-1985, vol. II, pp. 864-910). En paral·lel, existeix un treball inèdit sobre “Cartografía de Menorca”, en dos volums (96 + 92 pàg.), presentat l'any 1983 a la 22ª convocatòria dels “Premios Ateneo de Mahón”, que no va ser premiat²⁷.

Tenint en compte aquests precedents, és segur que el coneixement dels mapes antics també és a la base de la redacció de l'obra inèdita titulada “Els mil noms més antics de les terres catalanes”, mecanoscrit, en set volums, acabat el 1987²⁸; del text, fet amb Joan Coromines, de l'*Onomasticon cataloniae* (volum I), sobre toponímia antiga de les Illes Balears²⁹, juntament a la diversitat de topònims incorporats als mapes i al

²⁴ “Un geógrafo del siglo XIII se ocupa de Mallorca. Nuestra toponimia en 1296”, a *Baleares*, núm.12.649, 10 d'octubre de 1979, p. 10.

²⁵ [I] “Antiguas cartas náuticas de Mallorca”, a *Baleares*, núm. 13.106, 8 de maig de 1981, p. 8; [II] “Balear Magna, Insula Minor, Ebusus, Frumentaria y Capraria”, a *Baleares*, núm. 13.107, 9 de maig de 1981, p. 12; [III] “Cartas náuticas mallorquines del siglo XIV”, a *Baleares*, núm. 13.108, 10 de maig de 1981, p. 48; [IV] “Los judíos mallorquines y la cartografía”, a *Baleares*, núm. 13.109, 12 de maig de 1981, p. 40; [i V] “La carta de Gabriel de Vallseca”, a *Baleares*, núm. 13.110, 13 de maig de 1981, p. 40.

²⁶ WEB JMP 2023.

²⁷ WEB JMP 2023.

²⁸ WEB JMP 2023.

²⁹ COROMINES, Joan; MASCARÓ PASARIUS, Josep., *Onomasticon cataloniae: els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*. Vol. 1: *Toponímia antiga de les Illes Balears*, Barcelona: Curial, Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona, 1989.

Corpus de Toponímia de Menorca³⁰. Finalment, no és possible deixar d'esmentar la publicació pòstuma del recull sobre toponímia i cartografia antigues e les Illes Balears³¹.

Producció de cartografia

Mapa de Menorca

Després de viure a Menorca, on passà bàsicament la infantesa, residí uns anys –a partir de l'any 1935– a Mallorca durant la guerra civil i la immediata postguerra. Més endavant, la família es traslladà novament a Menorca. Així, a partir del 1946, hem de situar Josep Mascaró a Ciutadella³².

Tot just acabat el servei militar, l'any 1946, als vint i tres anys, començà les primeres activitats cartogràfiques, toponímiques i arqueològiques a Menorca. Els primerencs *Croquis Arqueològic de la Isla de Menorca*, escala 1:76.899, i *Croquis turístic de la isla de Menorca*, escala 1:31.250, marcaren una pauta important en relació als seus treballs posteriors.

Segons les seves pròpies paraules (escrites cap a l'any 1983):

Entre 1946 i 1951 vaig recórrer a peu i amb bicicleta tots els camins i tiranys de Menorca [...] i vaig visitar totes i cada una de les alqueries per fer les enquestes toponímiques, entrevistant centenars de pagesos i pescadors, vertaders depositaris de les tradicions toponímiques de la terra, amb la intenció de fer un mapa on quedassin registrats tants de noms. Avui seria totalment inútil aquesta recerca. El camp està abandonat; els casals de possessió, inhabitats i en ruïnes. La majoria de pagesos viu a les ciutats i la gent que es troba al camp són treballadors aliens a les tradicions toponímiques i a la llengua del país, que poca o cap ajuda poden donar al toponimista i a l'investigador³³.

El resultat de les eixides i del treball de camp fet a Menorca són dos productes en paral·lel. Un és el *Croquis Arqueològic de la Isla de Menorca / Escala 1:76.899 / Formado con datos recogidos por José Mascaró Pasarius / e impreso en los talleres de Gabriel Camps. Ciudadela*.

És un mapa imprès, en blanc i negre, en un sol full (472 x 682 mm; mapa: 422 x 640 mm), amb un escut de Menorca, una rosa dels vents i llegenda de signes convencionals³⁴, més abreviatures. Els monuments megalítics (molt importants o importants) s'assenyalen amb un cercle de color vermell. L'illa de l'Aire, en un requadre

³⁰ MASCARÓ PASSARIUS, J., *Corpus de Toponímia de Menorca. Distribució geogràfica dels topònims pre-romans, llatins, mossàrabs, àrabs i catalans*, 2 toms, [Mallorca]: Hora Nova S.A. (Consell Insular de Menorca; Sa Nostra Caixa de Balears; Grup Serra), 2005.

³¹ MASCARÓ PASARIUS, Josep., *La toponímia i cartografia antigues de les Illes Balears: cartes de navegar i texts des del segle VI abans de Crist fins a l'any 1599*, Palma: Lleonard Muntaner (Refaubetx; 4), 2000.

³² FONT, B., op. cit., p. 500, i WEB JMP 2023.

³³ MASCARÓ, J., op. cit., 2005, p. 17.

³⁴ *Signos convencionales: Carretera; Camino principal; Camino secundario; Población; Caserío; Arenal; Costa de bajo acantilado; Costa de alto acantilado; Predio; Línea divisoria de Municipios; Restos megalíticos; Monumento megalítico muy importante; Monumento megalítico importante.*

al cantó inferior de la dreta. Està datat a Ciutadella, juliol de 1947-setembre de 1951. Hi ha constància de la conformitat de les instàncies del govern central: “*Autorizada la publicación de este croquis, sin garantía técnica, por el Consejo Superior Geográfico*”. El mapa està a una escala particular, 1:76.899, que és indicativa, si més no, de l’adaptació a les dimensions del full d’impressió per presentar el mapa de tota l’illa de Menorca en un únic full. Amb el pas del temps, el mapa arqueològic de Menorca fou objecte de reedicions i de retocs (1955, 1962 o 1965).

El segon producte –de major abast i significació– és el relatiu al mapa de Menorca, del qual se n’han de referenciar diferents edicions.

1.- En primer lloc, el *Croquis turístico de la isla de Menorca*, amb un total de 16 fulls, de 315 x 420 mm [mapes de 285 x 385 mm], que fa ús de línies i punts de color: vermell, per a les corbes de nivell, i blau, per als cursos i punts d’aigua, per als aiguamolls i per a les isobates.

A la coberta [de tapa dura]: *Isla de Menorca / Escala 1:31.250 / José Mascaró Pasarius / Ciudadela 1950-1951*³⁵. El primer full [*Lámina 1 Sector nº 9*] inclou els crèdits, l’escala numèrica i l’escala gràfica, els signes convencionals [*Signos Convencionales*]³⁶, més quatre petites fotografies: *Croquis turístico de la isla de Menorca / Escala 1:31.250 / Escala Gráfica 1 km [32 mm] / Formado con datos recogidos por JOSÉ MASCARÓ PASARIUS / y editado en 1950-51 en la / Imprenta Manuel Sintés Rotger / MAHON*.

El mapa està fet a una escala aproximada 1:31.250, indicada per una escala gràfica equivalent a un quilòmetre [= 32 mm], amb la qual cosa aconseguix una quadrícula d’un quilòmetre de costat (*Cuadrículas kilométricas*). L’equidistància de les corbes de nivell és de 50 m, assenyalant l’altura de les cotes més significatives. Al litoral, les isobates, a una equidistància de 10 m, i les característiques del fons marí.

Sense mapa director, els mapes sectorials, amb quadrícules de 1.000 m de costat, estan distribuïts –en tot o en part– en tretze fulls³⁷. Els fulls 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11 i 12 contenen els sectors 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 11 i 12. El full 5 conté el mapa del sector de l’apèndix 3, i a la vegada els apèndixs 1 i 4, amb onze escuts³⁸. El full 6 inclou el mapa del sector 4, més un mapa de Menorca amb els vents i punts cardinals, la indicació del nord i del nord magnètic i distàncies en milles entre diversos punts del litoral de

³⁵ L’exemplar consultat és el de la Biblioteca de Cultura Artesana del Consell de Mallorca.

³⁶ *Signos Convencionales: Carretera; Camino carretero principal; Camino carretero privado o secundario; Camí de cavalls; Camino carretero infranqueable o casi infranqueable por vehiculos; Camino hoy inexistente; Atajo para caballerías muy usual y conveniente; Emplazamiento de bella vista panorámica; Fuente sobre arroyo o torrente; Puente para uso de ganado; Ermita, Capilla, Santuario; Cementerio; Restos de construcciones metalíticas situadas dentro de los límites del predio en que se halla emplazado el signo; Edificios históricos; Caseta peones camineros; Casa Predial; Cuevas; “Bufadors”; Barrera cerrada con llave o candado; Pared levantada sobre camino, cerrándolo; Costa de alto acantilado; Costa de bajo acantilado; Arenal; Arroyo o Torrente; Terreno cenagoso; Pozos, aljibes o manantiales más importantes sobre las rutas más interesantes; Cuadrículas kilométricas; Bajos; Curvas de nivel. Equidistancias de 50 metros; Líneas de profundidades marinas equidistantes en 10 metros A= Arena P= Peña F= Fango Al= Alga C= Cascajo; Faro; Bajos; Puntos de mayor altura.*

³⁷ El mapa de Menorca és accessible en format digital al visor IDE Menorca (Infraestructura de Dades Espacials) del Consell Insular de Menorca. <https://ide.cime.es/visor>.

³⁸ Balears, Obispado [de Menorca], Mahon, Alayor, San Luis, Villa-Carlos, San Clemente, Fornells, San Cristóbal, Ferrerías, Mercadal.

Menorca. El full 13 inclou el mapa de l'illa de l'Aire [apèndix 12], més l'apèndix 11, amb vint-i-dos escuts de llinatges menorquins³⁹. El full 14 incorpora el mapa del – minúscul– sector núm. 10, més deu petites fotografies⁴⁰. El full 15 inclou els apèndixs 9 i 10, amb tres fotografies de Maó i tres escuts⁴¹, més l'apèndix 9, amb un afegit d'abreviatures⁴², onze escuts de llinatges menorquins⁴³, la referència a l'autorització oficial i el copyright. El full 16 és una trinxa de paper, amb els escuts de Ciutadella, de Menorca i el símbol de l'àguila de l'escut d'Espanya.

L'estructura segueix l'ordre següent [hi hem afegit una denominació dels sectors, que és tan sols indicativa]:

Full	Sector	
[1]		Títol i autoria; escales; signes convencionals, amb quatre petites fotografies des Mercadal, Alaior i Ciutadella
[2]	1	[Ciutadella Nord]
[3]	2	[Ferrerries Nord]
[4]	3	[Fornells]
[5]	Apèndice 3	[Cap de Cavalleria] [mapa de 95 x 158 mm] i onze escuts [Apèndice 1 i 4]
[6]	4	[Cap de Favàritx] [mapa de 170 x 385 mm]; més un mapa de Menorca (amb els vents i punts cardinals; indicació del nord i del nord magnètic i distàncies entre diferents punts)
[7]	5	[Ciutadella Sud]
[8]	6	[Ferrerries Sud]
[9]	7	[Es Mercadal – Alaior]
[10]	8	[Albufera des Grau – Illa d'en Colom]
	[9]	Inexistent [correspon al full 1]
[11]	11	[Litoral del sud d'Alaior]
[12]	12	[Maó]
[13]	Apèndice n° 12; Apèndice n° 11	[Illa de l'Aire] [mapa de 137 x 384 mm], més vint-i-dos escuts de llinatges menorquins
[14]	10	[Platja de ses Canessies] [mapa de 80 x 123 mm aprox.], més deu petites fotografies
[15]	Apèndice n° 10; Apèndice n° 9	Tres escuts i tres fotografies de Maó, abreviatures i onze escuts de llinatges menorquins, més nota de l'autorització oficial i el copyright

³⁹ Squella, Baronia de las Arenas, Albertí, Camps, Carreras, Carrió, Cavaller, Febrer, Mercadal, Moncada, Montañez, Olivar, Olives, Pons, Saura, Seguí, Sintas, Soler, Vidal, Vigo, Villalonga, Vives.

⁴⁰ Fotografies de Ciutadella, Alaior, Ferrerries i Mercadal.

⁴¹ Baronia de Lluriach, Condado de Torre Saura i Marquesado de Albranca.

⁴² *Abreviaturas: H. Hort; V. Verger, S. Sima / Los nombres entre paréntesis, son las denominaciones populares.*

⁴³ Font, Gomila, Ladico, Quadrado, Ramis, Rosselló, Rosselló, Rubí, Salort, Sancho, Sans.

[16]	Apéndice nº 2	[trinxina de paper de 104 x 416 mm] Escuts de Ciutadella, Menorca i l'àguila de l'escut d'Espanya
------	---------------	---

El tràmit de la censura oficial hi és present en dues ocasions:

Al dors de la làmina 11, amb un segell: “*Autorizado por la Presidencia del Gobierno (Consejo Superior Geográfico) en sesión del 14 de Marzo de 1951*”.

A la làmina 15, hi ha un tros de paper afegit (56 x 104 mm), encolat, amb aquest text:

Autorizada la publicación de este croquis, sin garantía técnica, por el Consejo Superior Geográfico en sesión de 8 de junio de 1951, conforme a lo dispuesto en el Boletín Oficial del Estado número 196 correspondiente al día 15 de Julio de 1950, sobre lo legislado en el Reglamento del C. S. G. referente a publicaciones cartográficas, dictado por la Presidencia del Gobierno en fecha 10 de Julio de 1950.

Com a obra complementària del mapa, l'any 1953, publicà el Nomenclàtor de Menorca [que tractarem a l'apartat dedicat al Corpus de Toponímia de Menorca].

En segon lloc, pocs anys després de la primera edició, el 1952-1953, el *Croquis turístico de la Isla de Menorca del general de las Islas Baleares / Escala 1:31.250 / formado con datos recogidos por José Mascaró Pasarius* fou objecte d'una edició especial, en trenta fulls, feta amb motiu de l'homenatge que Ciutadella tributà a l'almirall nord-americà David Glasgow Farragut (1801-1870), d'ascendència ciutadellenca (extret del Catàleg Bibliogràfic de les Illes Balears, <https://cabib.uib.es>) [edició no consultada].

En tercer lloc, el catàleg de la Biblioteca Nacional de España registra una edició, de l'any 1956, amb dipòsit legal de 1958, del *Croquis turístico de la isla de Menorca del general de las Islas Baleares*. Escala 1:31.250. Mahón: Imprenta Manuel Sintés Rotger, amb informació comercial. Un mapa en 12 fulls, de 310 x 440 mm, en color, més set fulls de nomenclàtor (mides muntat: 900 x 1.550 mm). Potser ha de tractar-se d'un avanç de l'edició de 1987 (extret de bne.es i de WEB JMP, 2023) [edició no consultada].

En quart lloc, gairebé trenta-cinc anys després de la primera edició, amb dipòsit legal de l'any 1987, Mascaró edità novament –quan els “condicionants” havien desaparegut– el Mapa de Menorca, amb diverses modificacions, tot recuperant el que probablement hauria d'haver figurat com a títol original. A la coberta [tapa dura]: *Mapa General de Menorca, 1946-1951*⁴⁴. Títol al primer full: *Mapa General de Menorca / J. Mascaró Pasarius / Escala 1:31.250*. A la part interior de la coberta hi ha inclosa –encolada– una nota mecanografiada de l'editor:

Editat per primera vegada els anys 1946-1951 amb el títol (imposat) de Croquis Turístico de la isla de Menorca. Aquesta edició ha estat feta amb les planxes originals

⁴⁴ L'exemplar consultat és del de la Biblioteca de la Fundació Bartomeu March Servera de Palma.

i, per tant, és una fidel reproducció de l'anterior. Amb tot, s'han traduït al català tots els textos explicatius, s'han canviat els escuts dels llinatges menorquins pels escuts dels municipis de l'illa i s'hi ha afegit un mapa director, elaborat expressament per l'autor.

Format per 22 fulls, hi ha alguns canvis de composició respecte a la primera edició. El primer full conté el títol i dotze escuts. El segon, el Mapa director del de Menorca, amb indicació del Nord, corbes de nivell, camins i nuclis. El tercer, el petit mapa del sector núm. 10 i els signes convencionals⁴⁵. Els dotze fulls següents (4 a 15) corresponen als dotze mapes dels sectors 1, 2, 3, apèndix 3, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12 i apèndix 12. Els altres set fulls (16 a 22) contenen, per ordre alfabètic, el Nomenclàtor de Menorca, en dues parts: I. Catàleg de noms geogràfics de l'interior de l'illa, i II. Catàleg d'accidents geogràfics de la costa.

L'estructura segueix l'ordre següent [hi hem afegit una denominació dels sectors, que és tan sols indicativa]:

Full	Sector	
[1]		Títol; més dotze escuts, de Menorca, Ciutadella, Maó, Alaior, es Mercadal, Ferreries, es Migjorn Gran, Sant Lluís, es Castell, Fornells, Sant Climent i de la confraria de Pescadors de Sant Pere de Maó
[2]		Mapa director del de Menorca, amb indicació del Nord; corbes de nivell; camins i nuclis
[3]	10	[Platja de ses Canessies] [mapa de 80 x 125 mm], i signes convencionals
[4]	1	[Ciutadella Nord]
[5]	2	[Ferreries Nord]
[6]	3	[Fornells]
[7]	Apèndix 3	[Cap de Cavalleria] [mapa de 95 x 158 mm]
[8]	4	[Cap de Favàritx] [mapa de 170 x 385 mm]; més un mapa de Menorca (amb els vents i punts cardinals; indicació del nord i del nord magnètic i distàncies entre diferents punts)
[9]	5	[Ciutadella Sud]
[10]	6	[Ferreries Sud]
[11]	7	[Es Mercadal – Alaior]
[12]	8	[Albufera des Grau – Illa d'en Colom]
	[9]	[inexistent]
[13]	11	[Litoral del sud d'Alaior]

⁴⁵ Carretera; Camí; Camí de cavalls; Camí dolent; Viarany; Vista bella; Ponts; Cementeris; Monuments megalítics; Torre; Caseta peó caminer; Alqueria, lloc; Coves; Bufador; Camins interceptats; Penya segat, costa baixa i arenal; Barranc, torrent; Terreny humit, aiguamoll; Pou, aljub, font; Seca o llosa; Corba de nivell, equidistància: 50 m.; Línies isobàtiques A= Arena Al= Alga C= Codolam F= Fang P= Penya; Far; Altura; Escull submergit.

[14]	12	[Maó]
[15]	Apèndix 12	[Illa de l’Aire] [mapa de 137 x 384 mm]
[16]		Nomenclàtor de Menorca
[17]		Nomenclàtor de Menorca
[18]		Nomenclàtor de Menorca
[19]		Nomenclàtor de Menorca
[20]		Nomenclàtor de Menorca
[21]		Nomenclàtor de Menorca
[22]		Nomenclàtor de Menorca

El mapa és accessible en suport digital al visor IDE Menorca, del Consell Insular de Menorca.

Mapa General de Mallorca

Després de l’experiència de l’edició del “Croquis turístic” de Menorca i del Mapa Arqueològic de Menorca, l’any 1952, Josep Mascaró es traslladà a Mallorca disposat a continuar la seva tasca a l’illa major, on s’instal·là definitivament l’any 1957. Inicialment, l’autor –optimista i treballador– se centrà en la recerca de subscriptors –32 diaris [!] al començament, segons les seves paraules– i de col·laboradors per dur endavant el seu projecte. Una primera persona a contactar fou, sens dubte, el filòleg i editor –també menorquí– Francesc de Borja Moll i Casanovas (1903-1991).

En resposta a la pregunta sobre les dificultats de fer el Mapa de Mallorca, contestà que, si bé hi havia més feina que a Menorca, no significava que fos més difícil. A punt d’arribar als trenta anys d’edat, manifestava que tenia el coratge per dur endavant la seva empresa. Fins i tot, expressà les intencions d’abastar Eivissa i Formentera⁴⁶. Malauradament, a pesar de l’existència de diversos indicis, no acabà de completar la tasca i les Pitiüses restaren orfes dels seus mapes⁴⁷. No hi ha dubte, però, que el projecte inicial contemplava la realització d’un “Mapa General de les Illes Balears” (vegeu apèndix 1, 2 i 3), a pesar que el corresponent a Eivissa i Formentera restà sense publicar.

El mapa de Mallorca és una obra magna, “*tal vegada la més valuosa de totes les que feu*”⁴⁸. La confecció del mapa suposà la inversió d’un ingent treball de gabinet i de camp, amb el qual mitjançant enquestes a informadors, documentació i cartografia militar completà el mapa i el registre de quasi 17.000 topònims⁴⁹. L’any 1962 acabà la publicació del Mapa General de Mallorca, a escala 1:31.250, mentre dirigia el setmanari *El Iris* i la col·lecció Monografies Menorquines.

⁴⁶ *Correo de Mallorca: periódico católico*, núm. 11.915, 10 de maig de 1952, p. 8 [vegeu el document de l’apèndix 2].

⁴⁷ Potser, l’estiu de l’any 1983, encara mantenia la voluntat de fer el mapa, quan era a Eivissa per a entrevistar-se amb els directius de l’Institut d’Estudis Eivissencs i per recollir topònims, parlant amb els pescadors del barri de la Penya (WEB JMP, 2023).

⁴⁸ AGUILÓ, C., op. cit., 1996, p. 132

⁴⁹ *GEM*, vol. 10, p. 188.

L'any 1953, publicà dues làmines del *Croquis turístic de Mallorca*⁵⁰. L'any 1954, la premsa local comparava el treball de Mascaró amb el del Mapa de Mallorca de 1785, patrocinat per Antoni Despuig i Dameto:

*El señor Pasarius, [...], recorre actualmente nuestra isla con una minuciosidad desconocida desde 1783, en que el Cardenal Despuig realizó su magnífico Mapa de Mallorca. El señor Pasarius trabaja en un exactísimo Mapa de las Baleares, en el que se reflejan desde el más humilde atajo al más seco torrentuelo*⁵¹.

En el pròleg del *Corpus de Toponímia de Mallorca*, en castellà, Francesc de Borja Moll destacà la preparació del Mapa General de Mallorca:

“mediante un recorrido minucioso de todos los términos de la isla por un hombre joven, andarín infatigable, atrevido hurgador de todos los rincones por inhóspitos que fuesen. Estas condiciones físicas y anímicas del investigador se encuentran en buena conjunción con su finísimo olfato de arqueólogo [...] y con una rigurosa comprobación de los nombres de lugar, que ha venido a enriquecer con nuevos datos y rectificaciones la toponímia insular, harto maltrecha en los mapas anteriores”.

El *Mapa General de Mallorca. Croquis topogràfic a escala aprox. 1:31.250* format per J. Mascaró Pasarius, amb l'autorització del *Consejo Superior Geogràfic*, fou confeccionat i publicat entre 1952 i 1962 [el dipòsit legal és de 1958]. Se n'ha de fer el seguiment a través de dues edicions inicials.

A.- *Mapa General de Mallorca. Croquis topogràfic a escala aprox. 1:31.250.*

Una primera edició [Maó, Impremta M. Sintès] conté 68 fulls, de 315 x 430 mm, en color: un full amb els escuts dels municipis de Mallorca en color (imprès a la impremta Al·lès, de Ciutadella); un full amb la llegenda en color i 30 dibuixos d'edificis i monuments de Mallorca, en blanc i negre⁵²; un full amb els “*Títulos del reino concedidos a mallorquines o radicados en Mallorca (Datos facilitados por la Unión de la Nobleza del antiguo Reino de Mallorca)*”; i deu fulls d'heràldica (impressos a la impremta Al·lès, de Ciutadella).

El contingut cartogràfic s'estructura en un full amb el “Mapa director del de Mallorca”, en color, amb els escuts dels municipis en blanc i negre, més 53 fulls del mapa per sectors, en color a quatre tints, impressos a la impremta M. Sintès de Maó.

⁵⁰ WEB JMP 2023.

⁵¹ *Baleares: órgano de Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S.*, núm. 4.392, 17 d'abril de 1954, p. 3.

⁵² En una composició d'imatges, a mode de cartel·la: talaia de les Ànimes (Banyalbufar); oratori de Crestatx (sa Pobla); palau de l'Almudaina; Jaume I, conqueridor de Mallorca; la Llotja; Son Torrella (Santa Maria); talaiot de sa Canova (Artà); Son Catlar (Campos); la Seu; castell de Bendinat (Calvià); església de Santanyi; coves de Campanet; castell de Santueri (Felanitx); església de Binissalem; església de Sóller; castell del Rei (Pollença); església d'Inca; cartoixa de Valldemossa; Mare de Déu de Lluc, patrona de Mallorca; Canyamel (Capdepera); casa de fra Juniper Serra (Petra); talaiot de Capocorb Vell (Llucmajor); Banys àrabs (Palma); arc de l'Almudaina (Palma); porta de Xara (Alcúdia); palau de Manacor; molí de Sineu; castell de Bellver; Son Mas (Andratx); i església de Selva (extret de WEB JMP, 2023).

Per aconseguir l'autorització per publicar el Mapa General de Mallorca, Josep Mascaró va haver de mantenir una constant i esgotadora correspondència amb el *Consejo Superior Geográfico*. Havia d'enviar cada làmina i la resposta era que només s'autoritzava amb canvis, que sobretot es referien a l'ortografia dels topònims. Mascaró defensà els seus criteris fins que el *Consejo Superior Geográfico* acabà acceptant els seus arguments⁵³.

B.- *Mapa General de Mallorca. Croquis topográfico a escala aprox. 1:31.250.*

Una segona edició, la de major difusió, feta a Palma (potser a Gràfiques Miramar), està formada per 55 fulls, en color, amb fulls un poc diferents, amb correccions al mapa director, al full amb la llegenda i als fulls 7, 8, 15, 23, 26 i 34 (WEB JMP, 2023).

Imprès en paper, a quatre colors bàsics (groc, blau vermell i negre), en 55 fulls. El full de portada conté el títol, la llegenda i els signes convencionals⁵⁴, amb la inclusió d'una sèrie de termes relacionats amb la toponímia i la seva correspondència en castellà, més 53 escuts⁵⁵; un full amb el Mapa Director del de Mallorca, amb una rosa dels vents i altres signes convencionals⁵⁶; i un total de 53 fulls de mapes sectorials [làmines de 312 x 420 mm; mapes de 277 x 371 mm].

Cada làmina representa 12 km de longitud x 9 km de latitud (equivalents a un màxim de 108 km²); cada quadrícula, 1 km². Els vèrtexs (triangles en vermell) indiquen cotes i altura en metres. Si es compara amb el mapa de Menorca, en el de Mallorca elimina les corbes de nivell. No obstant, pel seu interès en l'arqueologia submarina, al litoral, a més de les profunditats de la mar (isòbates, en blau) s'indiquen les característiques del fons marí: A: Arena; Al: Alga; C^o: Grava (*Cascajo*); F: Fang; P: Penya i els jaciments submarins d'àmfores o de restes.

Cada làmina de mapa té el número del sector corresponent, d'acord al Mapa Director, però sense títol. A la taula, s'hi ha afegit una denominació per identificar els sectors a mode tan sols indicatiu.

Full	Sector		Full	Sector	
[3]	1	Costa de Pollença	[30]	24	Calvià
[4]	1 W	Escorca	[31]	25	Palma
[5]	2	Pollença	[32]	26	Pla de Sant Jordi
[6]	3	Cap de Formentor	[33]	27	Algaida-Montuïri

⁵³ Al WEB JMP 2023 hi ha mostres de la correspondència.

⁵⁴ *Carretera; Camino carretero bueno; Carretera en construcción; Camino; Camino malo; Senda; Vía férrea; Túnel; Casas; Costa acantilada; Costa baja; Playa; Altura; Santuario, ermita, oratorio; Monumento megalítico; Cementerio; Límite municipal; Edificio histórico o típico; Faro; Cueva; Barrera cerrada con llave o pared que intercepta el camino; Terreno encharcado; Terreno fangoso; Laguna; Pozo, fuente, aljibe; Torrente, vertiente, etc.; Salinas; Bajo; Yacimiento submarino de ánforas o pecio.*

⁵⁵ L'escut de Mallorca –destacat– i els 52 escuts dels municipis de Mallorca (hi manca el d'Ariany, integrat a Petra fins a l'any 1982).

⁵⁶ *Carretera principal; Carretera o camino importante; Vía férrea; Capital; Cabeza de Partido Judicial; Municipio; Pueblo o Barriada.*

[7]	4	Fornalutx	[34]	28	Sant Joan-Petra
[8]	5	Campanet	[35]	29	Manacor
[9]	6	Alcúdia	[36]	30	Sant Llorenç
[10]	7	Cap del Pinar	[37]	31	Costa de Calvià
[11]	8	Sóller	[38]	32	Costa de Calvià
[12]	8 W	Deià-Valldemossa	[39]	33	Costa de Palma
[13]	9	Sóller-Alaró	[40]	34	Llucmajor
[14]	10	Inca-Selva-Búger	[41]	35	Porreres
[15]	11	Sa Pobla-Muro	[42]	36	Felanitx
[16]	12	Santa Margalida	[43]	37	Costa de Manacor
[17]	13	Artà	[44]	38	Llucmajor (Marina)
[18]	13 N	Cap de Ferrutx	[45]	38 S	Costa de Llucmajor
[19]	14	Capdepera	[46]	38 W	Costa de Llucmajor
[20]	15	Estellencs	[47]	39	Llucmajor-Campos
[21]	16	Esporles	[48]	39 S	Costa de Campos
[22]	16 N	Banyalbufar	[49]	40	Campos-Felanitx
[23]	17	Bunyola-Santa Maria	[50]	41	Costa de Felanitx
[24]	18	Binissalem-Sencelles	[51]	42	Santanyí
[25]	19	Costitx-Sineu	[52]	43	Santanyí
[26]	20	Maria-Ariany	[53]	44	Cap de Ses Salines
[27]	21	Artà	[54]	45	Cabrera
[28]	22	Artà-Son Servera	[55]	46	Cabrera
[29]	23	Andratx-Dragonera			

Presentat inicialment al públic com a “Mapa General de las Islas Baleares”, fou distribuït mitjançant subscripcions i dirigit a un ampli ventall de persones interessades: “homes de ciència, amants de l’arqueologia, heràldica, etc.; professionals del turisme, esportistes, afeccionats a la pesca, a les excursions i a tots els entusiastes de les nostres illes”⁵⁷.

No hi ha dubte que l’empresa va tenir èxit com a producte editorial, essent objecte d’una segona edició, feta l’any 1987 per l’editor i llibreter Vicenç Colom Rosselló (1932-2016). En paral·lel, l’any 1986, s’havia fet una segona edició del Corpus de Toponímia de Mallorca, en deu volums.

Avui en dia, és una eina de consulta de primera mà per a estudis de toponímia i d’evolució del territori. Abans de la publicació (2023) de la pàgina web dedicada a Josep Mascaró Pasarius (mascaropasarius.cat), sols una part dels fulls dels mapes era accessible (des del 2008) en format digital a la Cartoteca Digital de l’Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya⁵⁸.

⁵⁷ *Correo de Mallorca: periódico católico*, núm. 11.923, 20 de maig de 1952, p. 5.

⁵⁸ S’hi troben el full de la coberta i el Mapa director del de Mallorca, juntament amb 21 fulls saltats (2-4, 13, 13 N, 14, 22-23, 26, 29-31, 37, 38, 38 S, 39, 39 S i 42-45). Hi manquen 32 fulls de mapes: 1, 1W, 5-8, 8 W, 9-12, 15, 16, 16 N, 17-21, 24, 25, 27, 28, 32-36, 38 W, 40, 41 i 46.

El 2023, la web mascaropasarius.cat ha publicat el Mapa director del de Mallorca, amb un enllaç interactiu als mapes sectorials.

Plano General de Palma y alrededores

Ja consolidat com a cartògraf, editor i publicista, l'any 1968, després de tres anys de feina, “de pura artesanía”, Mascaró –als quaranta-cinc anys d’edat– acabà el *Plano general de Palma y alrededores*, imprès a Gráficas Miramar (Palma). És una altra obra important, que no ha tingut tanta transcendència com les precedents, però que fou considerat el plànol de la ciutat més complet i exhaustiu dels publicats fins aleshores.

L'autor segueix el model dels mapes precedents de Menorca i de Mallorca, però amb l'afegit de l'experiència acumulada i dels treballs sobre el terreny per a l'actualització de dades. El canvi més notable és el de l'escala, aproximadament 1:11.111, en quadrícules de 250 m de costat. Fet també en base a treball de camp, conté “absolutament” tots els carrers de Palma, eixample, extraradi i les barriades dels termes municipals confrontants, abastant la zona costera des de sa Porrassa fins al cap Enderrocat. S'hi representen els carrers, camins i cases –amb toponímia–, els carrers en projecte, les urbanitzacions, les zones urbanes sense edificar, etc., a més de plànols i mapes amb informacions d'interès històric, arqueològic o artístic, jaciments prehistòrics, torres de defensa, acompanyant-se d'un Nomenclàtor. El plànol, desplegat, ocupava dues grans làmines, a color, formant un rectangle de 1,50 m d'altura per 1,80 m d'amplària⁵⁹.

El plànol de Palma està imprès, a color, en 12 fulls, de 483 x 680 mm⁶⁰. Abasta el terme municipal de Palma i la seva perifèria. L'escala gràfica general aproximada és de 1.000 m [= 90 mm; escala resultant: 1:11.111], en quadrícules de 250 m de costat [= 22,5 mm].

La composició segueix el seu propi ordre. A la taula, s'hi ha afegit una denominació per identificar els sectors a mode tan sols indicatiu.

Full		
[1]	Làmina 1 i làmina 5	Títol, rosa dels vents, escala gràfica i llegenda amb els signes convencionals ⁶¹ . [Nord-oest del terme municipal de Palma i perifèria] [mapes: 463 x 177 mm]; més un plànol d'Es Jonquet (115 x 157 mm), amb escala gràfica: 100 m [= 315 mm; escala resultant: 1:3.125]
[2]	Làmina 2	[Secar]
[3]	Làmina 3	[Pont d'Inca]
[4]	Làmina 6	[Gènova]

⁵⁹ *Baleares: órgano de Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S.*, núm. 8.816, 21 de setembre de 1968, p. 12 [Vegeu document reproduït a l'apèndix 6].

⁶⁰ L'exemplar consultat és el de l'Arxiu del Regne de Mallorca.

⁶¹ *Signos convencionales: Autopista; Carretera principal; Carretera; Camino; Vía férrea; Puente; Límite de término municipal; Torrente; Casas; Manzanas; Zona urbana sin edificar; Calles en proyecto; Monumento prehistórico; Cueva prehistórica (excepto la de Génova); Antiguo fuerte o torre de defensa; Altura en metros.*

[5]	Làmina 7	[Es Molinar]
[6]	Làmina 12	<i>Plano histórico arqueológico de la Ciudad de Palma formado por J. Mascaró Pasarius 1968</i> [nucli antic; mapa: 440 x 412 mm, sense escala]
[7]	Làmina 8	[Es Pil·larí] [mapa: 566 x 410 mm]
[8]	Làmina 4	[Àrea de sa Casablanca (amb la zona de l'Aeroport de Son Santjoan en blanc)] [mapa: 120 x 412 mm]. Més un Mapa de Mallorca i Cabrera [mapa: 260 x 290 mm circa]: “Distancias en millas náuticas y por aerovías del Aeropuerto de Palma de Mallorca a los aeropuertos que se indican. Los seguidos por una flecha significa que la distancia es recta y no por aerovías”
[9]	Làmina 10	[Cala Blava] [mapa: 492 x 412 mm]
[10]	Làmina 9	[Illetes]
[11]	Làmina 11	[Sa Porrassa][mapa: 135 x 575 mm]. Més <i>Mapa de Mallorca Distribución geográfica de sus principales monumentos</i> [Nomenclàtor, de 137 indrets, que correspon al mapa de Mallorca del full 12].
[12]	sn	<i>Conjunto histórico artístico de Palma de Mallorca</i> [mapa: 320 x 298 mm, sense escala i amb llegenda] ⁶² . Més un Mapa de Mallorca, amb centres d'interès (bàsicament de jaciments arqueològics) [mapa: 230 x 300 mm, amb signes convencionals] ⁶³ .

Per a la composició de les làmines en un únic mapa, la disposició aproximada seria la següent:

Quadrícules	1-8	8-33	34-58	59-77
1-21	1	2	3	
22-42	5	6	7	4
43-62		9		8
63-68		11		10

Els números de les quadrícules no apareixen a totes les làmines. De ponent a llevant: 1-8 (làmina 1), 8-33 (làmina 2), 34-58 (làmina 3) i 59-77 (làmina 4). De nord a sud: 1-21 (làmina 1), 22-42 (làmina 5), 43-62 (làmina 9) i 63-68 (làmina 11). Les quadrícules no estan numerades a les làmines 6, 7, 8 i 10. En un únic mapa, els números de les quadrícules s'han de situar a la part superior, de tramuntana, i al costat de

⁶² Zona de respeto; Zonas histórico-artísticas; Zonas de ordenación especial.

⁶³ Signos Convencionales: Población o caserío; Carretera; Playa notable; Santuario o ermita; Museo; Castillo o antigua torre de defensa; Poblado prehistórico; Colina fortificada prehistórica; Talaiot; Cueva prehistórica; Otros restos; Necrópolis prehistórica; Restos romanos.

l'esquerra, de ponent. Són productes d'acompanyament el plànol "històric arqueològic" de Palma, el del "conjunt històric artístic" de Palma, els dos mapes de Mallorca i el plànol del Jonquet.

En l'apartat de les relacions públiques, Josep Mascaró lliurà al batle de Palma, Gabriel Alzamora, un exemplar del *Plano General de Palma y sus Alrededores*⁶⁴. Al mateix temps, s'anunciava la propera iniciativa de l'autor: la coordinació i l'edició en fascicles de la Història de Mallorca.

No hi dubte que aquest plànol de Palma té un alt valor informatiu, perquè dibuixa l'estat i les expectatives de creixement de la ciutat cap al final de la dècada de 1960. No se li ha de voler adjudicar un sentit pràctic, ni fins i tot al seu moment, quan les institucions començaven a disposar de cartografia molt més precisa. El mateix Ajuntament de Palma serveix d'exemple. Per al Plan General de Ordenación Urbanística de Palma de Mallorca (aprovat el 21 de maig de 1973), o pla general d'ordenació urbana (1968-1970) de Manuel Ribas Piera, l'Ajuntament usà una base topogràfica, aixecada per restitució fotogramètrica de l'any 1965, a escala 1:5.000, amb una equidistància de corbes de nivell de 5 metres.

El *Plano general de Palma y alrededores* és accessible en format digital a la pàgina web dedicada al seu autor (mascaropasarius.cat).

Planimetria i altres mapes

Juntament amb els mapes generals –i “complets”– de Menorca i de Mallorca, l'aixecament –i la reproducció– de planimetria específica i d'altres mapes seria mereixedor d'un extens apartat monogràfic, tot i que és molt difícil establir-ne un catàleg detallat, a causa de la quantitat i de la gran dispersió a l'interior de diferents publicacions.

En primer lloc, Mascaró aprofitava les eixides d'arqueòleg per arreplegar toponímia –o viceversa– i per elaborar plànols particulars de jaciments i restes, que acompanyen els seus textos sobre arqueologia i prehistòria. En serien uns exemples els plànols –acompanyats de fotografies– de construccions prehistòriques de Santa Margalida, Capdepera, Alaró i la seva rodalia, Palma, el sud de Mallorca, Santanyí i Ses Salines (vegeu, per exemple, *BSAL*, 32 [1961-1967] i 33 [1974]).

A Menorca, els anys 1952 i 1953, havia publicat els embrions de les cartes arqueològiques dels termes municipals de Ciutadella, es Mercadal i Ferreries (*El Iris*); de Maó, Sant Lluís, es Castell i Alaior (*Menorca*) (WEB JMP, 2023). El mapa arqueològic de Menorca, de 1947-1951, fou objecte de reedicions i de retocs: 1955, 1962 o 1965 (versió modificada).

En segon lloc, l'edició del Corpus de toponímia de Mallorca fou l'ocasió per publicar els plànols dels nuclis urbans de tots els pobles de l'illa, amb els noms dels carrers i places. Així veieren la llum plànols (alguns molt senzills i sense escala, i orientats diversament) dels nuclis dels pobles caps de municipi, però també dels nuclis més petits i llogarets, de barris (com la Vila Nova i la Vila Vella d'Esporles), de

---

⁶⁴ *Baleares: órgano de Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S.*, núm. 8.819, 25 de setembre de 1968, p. 9.

barriades noves i velles i de noves urbanitzacions. Igualment, s’hi incorporaren plànols d’arqueologia, de torres de defensa, monuments, edificis, capelles i oratoris, amb diversos mapes de caràcter temàtic, per exemple, com el de les “Atalayas y torres de Mallorca” (pp. 2.058-2.059).

A més a més dels plànols i mapes originals d’elaboració pròpia, en qualitat d’editor no dubtà en reproduir documents d’altres autors, com els dels nuclis de Deià o Inca, o plànols, croquis, alçats i seccions, procedents d’arxius, de corporacions municipals o de professionals (com els arquitectes Josep Ferragut Pou [1912-1968] o Gabriel Alomar Esteve [1910-1997]).

A partir de l’any 1989, una multitud d’elements gràfics –preexistents, revisats o de nova planta– passaren a acompanyar els textos de les entrades dels volums de la Gran Enciclopèdia de Mallorca, sense referències d’autoria i amb la incorporació del color.

Un altre subcapítol és els que podem anomenar mapes temàtics, com els mapes arqueològics de Capdepera, Alaró i la seva rodalia, Palma, Campos, Santanyí i Ses Salines (vegeu *BSAL*, 32 [1961-1967] i 33 [1974]), amb la idea de fer un mapa arqueològic de Mallorca. Els mapes arqueològics de Campos i Santanyí, els elaborà amb la col·laboració de Cosme Aguiló. El 1972, la Carta arqueològica de Lluçmajor s’incorporà dins la “Història de Lluçmajor” de Bartomeu Font Obrador.

A Menorca, citarem les edicions de la Carta arqueològica d’Alaior (1971, Ajuntament d’Alaior), la de Ciutadella (1971, amb Magda Marroquín Camps; separata de la *Revista Balear*) i la des Mercadal (1980, Ajuntament des Mercadal). L’any 1982, les cartes arqueològiques de Maó, es Castell i Sant Lluís (en col·laboració amb Joan C. de Nicolás), de la Carta arqueològica de Menorca, dins la *Geografia e Historia de Menorca* (volum III), juntament amb les actualitzacions de les cartes arqueològiques d’Alaior, Ciutadella, es Mercadal i Ferreries (Menorca, Allés Artes Gráficas)⁶⁵.

El mercat potencial que oferia l’afluència de visitants i turistes fou una oportunitat editorial que s’havia d’aprofitar. Citarem un “Mapa turístico de Menorca” (1954, 1956, l’any 1969 amb un plànol de Maó); un plànol de Ciutadella (1954); un *Mapa de Menorca y planos de Mahón y Ciudadela* (1965, en castellà i anglès). Els anys 1970, 1974, 1976, 1977, 1983, 1989, 1995 i 1999, un “Mapa Arqueológico de Menorca”, amb la inclusió de plànols de Maó, Ciutadella, Alaior i es Mercadal, i també de Ferreries i “*de todos los pueblos de la isla*”, fou objecte de diverses edicions, a diferents escales i en diversos idiomes⁶⁶.

L’any 1982, publicà un Mapa topogràfic de Menorca, escala 1:50.000, en color (Barcelona: Ed. Savir). A partir del 1986, amb textos i revisió toponímica de Josep Mascaró, aparegueren el Mapa turístic de Menorca i el Mapa turístic de Mallorca, editats per l’editorial Plaza & Janés i l’editorial Reise Und Verkehrsverlag, amb una base cartogràfica més recent, a diferents escales (Menorca, escala 1:75.000; i Mallorca, escala 1:160.000), que s’anaren reeditant en diferents idiomes i modificacions fins a l’any 2003⁶⁷.

⁶⁵ WEB JMP 2023.

⁶⁶ WEB JMP 2023.

⁶⁷ <https://www.bnc.es/es> i WEB JMP, 2023.

Sigui com sigui, aquest apartat sobre planimetria i altres mapes és un autèntic calaix de sastre, molt variat, que no és possible ressenyar en detall, per la multitud de plànols i mapes, per a la qual cosa s'hauria de sotmetre a buidatge i catalogació l'obra completa de Josep Mascaró.

Els reculls de toponímia

Ja hem fet esment que el registre dels noms de lloc és un atribut propi dels mapes i que és inseparable de la confecció dels documents cartogràfics. En el seu moment, el Mapa de Menorca (1946-1951) i el Mapa General de Mallorca (1952-1962) eren els mapes amb més densitat de toponímia de tots els que s'havien fet de cada una de les illes. Segons Francesc de Borja Moll, el Mapa General de Mallorca “*ha venido a enriquecer con nuevos datos y rectificaciones la toponimia insular, harto maltrecha en los mapas anteriores*”. Per això, els treballs de Mascaró foren un precedent en la recol·lecció dels topònims propis de les Illes Balears, una tasca que han continuat posteriorment altres autors.

No és el cas –ara i aquí– d'abordar qüestions pròpies de la lingüística, però sí de deixar constància que la toponímia s'ha considerat sempre un problema en qualsevol cartografia i en qualsevol idioma. Es podria caure en la temptació de catalogar Mascaró com un “lingüista autodidacta”, però que va saber recórrer a “criteris d'autoritat” i a persones de prestigi, com Francesc de Borja Moll i mossèn Josep Salord. Ja s'ha indicat que, per publicar el Mapa General de Mallorca, Mascaró va haver de “lluitar” amb el *Consejo Superior Geográfico*, especialment en relació a l'ortografia dels topònims d'arrel lingüística catalana.

Josep Mascaró fou de tota manera un excel·lent toponimista per mèrits propis, essent l'autor d'una considerable bibliografia d'escrits i articles sobre toponímia, molt dispersos en diverses publicacions, científiques o de divulgació, només referenciada de manera parcial⁶⁸.

En qualsevol cas, no és possible passar per alt la seva estreta col·laboració d'anys amb Joan Coromines (1905-1997), que tingué com a resultat la coautoria del primer volum de l'*Onomasticon cataloniae: els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*, publicat l'any 1989 per Curial, sobre toponímia antiga de les Illes Balears.

L'any 1996, per la recol·lecció i la salvaguarda de la toponímia i per la defensa i catalogació del llegat arqueològic de les Illes Balears, li fou atorgada la Medalla d'Or de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears.

Corpus de toponímia de Mallorca

El Corpus de Toponímia de Mallorca és un producte editorial major, que prové del Mapa General de Mallorca, però que ultrapassa les pretensions d'un simple

---

⁶⁸ Vegeu, per exemple, PICORNELL; RULLAN; VILLALONGA, op. cit., ORDINAS; PETRUS; SERVERA, op. cit., i MASCARÓ, op. cit. 2005.

nomenclàtor per adquirir un caràcter d'obra enciclopèdica. Imprès entre el 10 de juliol de 1962 i el 21 de desembre de 1967, fou editat en 105 fascicles, enquadernats en sis toms, amb un total de 3.379 pàgines.

Els gairebé 17.000 topònims estan referenciats a les quadrícules de cada un dels mapes sectorials de l'illa. D'acord amb Vicenç Maria Rosselló i Verger, sense el treball i la recerca del mapa el Corpus no existiria⁶⁹. L'obra representà una dedicació de deu anys de feina i és probablement un dels treballs més coneguts.

L'edició inclou una importantíssima aportació cartogràfica i planimètrica, gràfica i fotogràfica, que s'hauria de classificar i catalogar. Posa de manifest la voluntat d'inserir en el Corpus els plànols de tots els pobles i ciutats de l'illa, amb els noms dels carrers i places, juntament amb un resum de la història de cada indret, referències a la cultura popular i altres informacions, per la qual cosa recorregué a un gran nombre de fonts i col·laboracions.

En foren col·laboradors permanents Francesc de Borja Moll i Rafel Ginard Bauçà (1899-1976). El filòleg menorquí aportà criteris lingüístics (grafies, transcripcions fonètiques i etimologies dels topònims) i redactà –en castellà– el pròleg i la presentació de l'obra. El folklorista franciscà, mentre estava preparant l'edició del *Cançoner popular de Mallorca* (1966), hi incorporà una diversitat de cançons de la cultura popular.

Hi figuren com a col·laboradors destacats, al tom V, Bartomeu Font Obrador (1932-2005), Bartomeu Ensenyat Estrany (1917-1998) i Joan Hernández Mora (1902-1984). L'extensa nòmina de més de 250 persones⁷⁰, inclou altres especialistes amb una significativa projecció intel·lectual i acadèmica⁷¹.

Per aconseguir informació relacionada amb els topònims més significatius, sobretot caps de municipi, nuclis i llogarets, Mascaró acudí a especialistes, persones significades, clergues i responsables parroquials, coneixedors de la temàtica i dels llocs.

En diferents casos es tracta de textos i de dades que foren recollits, escrits i publicats per primera vegada.

El tom VI s'acaba amb un "Índice onomástico", amb omissions i correccions (pp. 3.069-3.214), un "Inventario de los monumentos megalíticos y restos prehistóricos y protohistóricos de Baleares", per termes municipals de Mallorca i Menorca (pp. 3.217-3.315), un de "Trabajos de carácter general" (pp. 3.316-3.328) i un de "Bibliografía arqueológica de las Baleares (Mallorca y Menorca)" (pp. 3.329-3.379).

L'agost de 1965, s'havien publicat 45 fascicles (els dos primers toms acabats i el tercer en premsa)⁷². Fins arribar als sis toms, després del tercer volum, Mascaró va decidir fer créixer els continguts amb molts de materials inèdits de collita pròpia, com

⁶⁹ GEM, vol. 4, p. 116.

⁷⁰ GEM, vol. 4, p. 116.

⁷¹ Sense ser exhaustius, per exemple, es poden esmentar Gabriel Alomar Esteve; Bartomeu Barceló Pons; Jaume Busquets Mulet; Joan Coromines; Bartomeu Font Obrador; Llorenç Garcies Font; Antoni Gili Ferrer; Bartomeu Guasp Gelabert; Rafel Juan Mestre; Jeroni Juan Tous; Juan Llabrés Bernal; Jaume Lladó Ferragut; Llorenç Llitas; Gabriel Llompard Moragues; Gaspar Munar; Andreu Muntaner Darder; Antoni Parietti Coll; Francesc Pérez Ferrer; Antoni Pons Pastor; Álvaro Santamaria Arández; Cristòfol Veny; Jaume Vidal Alcover; Bernat Vidal i Tomàs, o Pere Xamena Fiol.

⁷² *Baleares: órgano de Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S.*, núm. 7.825, 19 d'agost de 1965, p. 3.

és el cas de la part referida a torres, talaies i talaiots. En paraules de Rosselló Verger, “*els subscriptors no en protestàrem*”⁷³. De fet, l’edició de la *Prehistoria de las Baleares* (1968) s’ha de considerar un producte del tiratge del Corpus.

L’estructura del Corpus segueix aquesta seqüència:

Juliol 1962 – Desembre 1963	Tom I	S’Abeiar – Sa Devè
Gener – octubre 1964	Tom II	Dalt mar – Palma
Octubre 1964 – setembre 1965	Tom III	Palma Nova – Síller
Octubre 1965 – juliol 1966	Tom IV	Sineu – Talaions
Agost 1966 – maig 1967	Tom V	Talaiot
Juny – desembre 1967	Tom VI	Talapi – Xot + índexs

Una vegada finalitzat el Mapa de Mallorca i havent començat l’itinerari del Corpus de Toponímia de Mallorca, Josep Mascaró rebé el Premi Ciutat de Palma corresponent a l’any 1962⁷⁴. En l’àmbit general de la cultura, potser serà bo recordar que és el temps de la fundació de l’Obra Cultural Balear (31 de desembre de 1962) i de la finalització del desè tom del *Diccionari Català-Valencià-Balear* (26 de maig del 1963). En paral·lel, l’any 1964, aparegué també en fascicles (fins al 1980), un altre producte editorial: les *Rutes amagades de Mallorca*, de Jesús García Pastor (1915-2009), amb un mapa de l’itinerari, fet per Melcior Rosselló Simonet (1916-2010), a una escala gràfica d’un km aproximadament, signes convencionals⁷⁵, toponímia, cotes i referències al relleu.

L’edició del Corpus de Toponímia de Mallorca, amb l’autor entrat en la quarantena d’anys d’edat, l’estiu de 1965, s’ha d’emmarcar en una època d’eufòria, perquè alhora tenia en ment l’elaboració del Corpus de Toponímia de Menorca i –sembla– que el d’Eivissa i Formentera. Així mateix, preparava la publicació del Mapa Arqueològic de Mallorca, del “Mapa General de Ibiza y Formentera” i del Plànol General de Palma⁷⁶.

La culminació del Corpus de Toponímia de Mallorca –i de la Prehistòria de les Balears– representa un moment estel·lar en la trajectòria de Mascaró. Un altre repte immediat era la preparació, en fascicles, de la Història de Mallorca, redactada amb una notable nòmina de 38 col·laboradors, alguns dels quals ja havien participat en l’edició del Corpus de Toponímia de Mallorca⁷⁷.

En aquells moments, Mascaró ja era un autor i editor reconegut que fou objecte de reconeixements públics, com el que li dedicà, el diumenge dia 12 de maig de 1968,

⁷³ GEM, vol. 4, p. 117.

⁷⁴ *Baleares: órgano de Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S.*, núm. 7.047, 15 de gener de 1963, p. 8.

⁷⁵ *Carretera, camino de carro, sendero, sendero incierto, fuente.*

⁷⁶ *Baleares: órgano de Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S.*, núm. 7.825, 19 d’agost de 1965, p. 3.

⁷⁷ *Vegeu GEM*, vol. 7, pp. 20-22, i *Baleares: órgano de Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S.*, núm. 8.557, 22 de novembre de 1967, pp. 16-17.

la Societat Arqueològica Lul·liana⁷⁸, o el de l'Ajuntament de Palma, a finals d'aquell mateix any⁷⁹.

No hi ha dubte tampoc que l'empresa del Corpus de Toponímia de Mallorca tingué èxit com a producte editorial, essent objecte d'una segona edició, en deu volums, feta a Palma per "Promocions" [AAC], l'any 1986. Al mateix temps (1987), es reedità el Mapa General de Mallorca.

Arribats al primer quart del segle XXI, en uns moments en què la lectura i la consulta de textos impresos en suport paper ha minvat considerablement, és cert que els textos i els continguts del Corpus de Toponímia de Mallorca han experimentat un "envelliment" i poden semblar antiquats, parcials o incomplets. Posem per cas, les dades demogràfiques, de cultius o usos del sòl, referides als anys de 1960 i de 1860, un cert biaix cap a les "històries parroquials" o les mancances i la necessitat d'actualització. No obstant, tant els textos, com els plànols i mapes i les fotografies, segueixen essent uns materials de consulta de primera mà a reivindicar, en ocasions oblidats o, fins i tot, desconeguts.

Nomenclátor del Plano General de Palma y alrededores

Com a continuació i complement del *Plano General de Palma y alrededores*, l'any 1969, edità el *Nomenclátor del Plano General de Palma y alrededores*, imprès a Gráficas Miramar, de Palma, dividit en quatre apartats.

El primer, la relació ordenada dels noms dels carrers de la ciutat i del terme municipal (pp. 5-106), amb el nom, el carrer d'entrada i el carrer de sortida, la barriada, el districte i la secció i la referència de localització a les quadrícules del plànol general.

El segon, una relació dels noms que no eren vies públiques i carrers (pp. 107-130), amb els noms de les finques, camins, barriades, accidents geogràfics, etc., que figuren al plànol general, encara que no sigui pròpiament del terme de Palma.

El tercer, una relació dels principals edificis d'interès públic, històric o artístic (pp. 131-145), en referència al *Plano Histórico Arqueológico de la Ciudad de Palma*.

El quart, referit al Mapa de Mallorca, amb la distribució geogràfica dels seus principals monuments (pp. 147-151).

En conjunt, el recull ofereix un indubtable interès toponímic. Si més no, perquè la denominació dels carrers de 1969 és anterior a qualsevol iniciativa de normalització lingüística i de canvis de noms. De fet, quan bufaven aires de canvi, el mateix Mascaró redactà una sèrie d'articles de premsa expressant diverses consideracions, en particular sobre la substitució de la toponímia urbana⁸⁰. En el Nomenclátor, també tenen un especial interès els topònims de les finques i possessions de l'espai rural del terme i de la seva rodalia, actualment afectats per la urbanització.

⁷⁸ *Baleares: órgano de Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S.*, núm. 8.690, 30 d'abril de 1968, p. 10.

⁷⁹ *Baleares: órgano de Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S.*, núm. 8.902, 1 de gener de 1969, p. 9.

⁸⁰ MASCARÓ PASARIUS, J., "Cruces de los caídos y toponimia urbana", a *Baleares*, 18 d'octubre de 1977, p. 7 (I); 20 d'octubre de 1977, p. 8 (II); 21 d'octubre de 1977, p. 10 (III) i 22 d'octubre de 1977, p. 6 (i IV).

Gran Enciclopèdia de Mallorca

L'obra de la *Gran Enciclopèdia de Mallorca* s'ha de considerar com una continuació dels treballs de Josep Mascaró (1988-1996). Publicada inicialment en fascicles setmanals pel Grup Serra, fou un projecte editorial en el qual Mascaró Pasarius hi participà amb entusiasme. A més de formar part del seu Consell de Direcció, assumí tasques de recerca, redacció i il·lustració, en els 19 primers volums, amb l'aportació de textos, planimetria, fotografies i dibuixos.

Sens dubte, la molt destacable col·laboració de Mascaró es fonamentà en el bagatge cartogràfic i toponímic del Corpus de Toponímia de Mallorca, essent l'autor de nombroses veus, sobretot referides a entrades de toponímia, simplement signades per la inicial del seu llinatge (M).

Com a responsable de la planimetria de l'Enciclopèdia, reproduí, actualitzà i revisà els plànols de nuclis urbans i de jaciments arqueològics, amb la particularitat que la gran majoria –o la quasi totalitat– apareixen dispersos sense cap indicació ni referència a la seva autoria o procedència. Fins i tot, després de la seva defunció (1996), es publicaren els volums 20, 21 i 22, que formen l'*Atlas de la Gran Enciclopèdia de Mallorca*, en els quals a Mascaró encara se li atribuï la responsabilitat de la planimetria urbana.

Corpus de toponímia de Menorca

El *Corpus de toponímia de Menorca* és una obra de molt llarg recorregut, que té l'origen lògicament en el primigeni Mapa de Menorca (1946-1951). El primer recull fou la publicació del *Nomenclàtor de Menorca / I. Catálogo de accidentes de la costa / II. Catálogo de fincas rústicas / 2.983 nombres geográficos / 45 fotograbados / J. Mascaró Pasarius / Imprenta Al·les / Ciudadela / 1953*.

L'edició primerenca fou presentada com una "*Obra complementaria del mapa de Menorca*". Fent ús d'abreviatures, indica la correspondència a la numeració dels sectors del mapa de Menorca. Inclou 24 pàgines, sense numerar, de fotografies en blanc i negre. Els topònims estan disposats per ordre alfabètic: el catàleg d'accidents de la costa [I, pp. 3-19] i el catàleg de finques rústiques [II, pp. 20-44]. Per a la transcripció de toponímia fou assessorat per l'historiador i lingüista mossèn Josep Salord i Farnés (1911-1970). El Nomenclàtor està dedicat a la memòria de José Cavaller Piris (1883-1951), farmacèutic i historiador.

Així mateix, el Nomenclàtor de Menorca, en dues parts [I. Catàleg de noms geogràfics de l'interior de l'illa, i II. Catàleg d'accidents geogràfics de la costa], va ocupar set fulls (16 a 22) de l'edició de l'any 1987 del *Mapa General de Menorca, 1946-1951*.

El recull de toponímia a Menorca tampoc no tingué aturall. L'any 1981, Josep Mascaró rebé el IV Premi Josep Iglésies d'Onomàstica, de la Societat d'Onomàstica

(Barcelona), per la toponímia i la “Carta de la toponímia del terme de Ferreries” (inèdita)⁸¹.

No obstant, el pas de “Nomenclàtor” a “Corpus” fou el producte d’una elaboració feta d’una manera més pausada, fins al final de la seva vida. Quan encara era inèdit, però en un estat avançat de redacció, l’any 1983, l’Institut d’Estudis Catalans concedí al “Corpus de toponímia de Menorca (Distribució geogràfica dels topònims preromans, llatins, mossàrabs i catalans)” el guardó del Premi Jaume I. Fins que fou publicat –de manera pòstuma– en dos volums (2005), en una edició a cura de Gabriel Bibiloni, també distribuïda en fascicles per part del Grup Serra.

Editat en dos volums (A-L i M-Z), que sumen un total de 679 pàgines (352 + 327), un poc “a la manera” del Corpus de Toponímia de Mallorca, conté diverses presentacions de caire institucional i una “Innecessària presentació” a càrrec de Cosme Aguiló Adrover, amb un pròleg escrit pel mateix Mascaró.

Els noms, per ordre alfabètic, es corresponen a les làmines i quadrícules del Mapa de Menorca, amb informació i explicació dels topònims. Nogensmenys, supera el nombre original dels 2.983 topònims. S’incorporen reproduccions de cartes nàutiques, mapes antics i plànols (amb índex d’il·lustracions i de mapes i planimetria), mapes de caràcter temàtic i particulars (cap de Cavalleria, Illa d’en Colom, Illa del Rei, Port de Maó, Ciutadella), gravats i un gran nombre de fotografies en blanc i negre. És d’interès l’apartat comentat de Bibliografia, dividit en 1. Fonts literàries (I, pp. 23-51); 2. Fonts documentals als arxius (I, pp. 51-52), i 3. Fonts cartogràfiques (I, pp. 52-56), amb un índex d’il·lustracions (II, pp. 312-325).

Conclusions

Les obres de Josep Mascaró són un gran producte cultural i editorial, sobretot si els seus mapes i plànols s’associen amb el recull i el registre de la toponímia. Actualment, són imprescindibles per estudiar l’evolució del territori –i de la toponímia– i tenen un alt valor per al coneixement del patrimoni de Mallorca i de Menorca.

Si bé les habilitats cartogràfiques del seu autor són poc discutibles, tenint en compte el moment i les circumstàncies (dècades de 1940, 1950 i 1960), juntament amb la finalitat de la seva execució (la difusió pública), avui en dia no s’ha de cercar en la seva producció de mapes i plànols un vessant pràctic o de cartografia aplicada. De fet, durant la dècada de 1960, les institucions començaren a disposar de bases cartogràfiques de gran precisió.

Són uns mapes fets a mà, en base a unes tècniques molt allunyades de les actuals i amb uns criteris d’uns moments en què –a la meitat del segle XX– persistien encara modes de vida propis de la societat rural tradicional. Per exemple, els signes convencionals del Mapa de Menorca, entre d’altres aspectes, inclouen un “*Atajo para caballerías muy usual y conveniente*”. Un mapa que aleshores hagué de ser autoritzat pel Consejo Superior Geográfico, “*sin garantía técnica*”.

---

⁸¹ WEB JMP 2023.

Actualment, acabant el primer quart del segle XXI, un aspecte destacadíssim és el fet que l'obra cartogràfica i toponímica de Josep Mascaró és el resultat d'una tasca efectuada per una sola persona. Als seus mapes se li poden adjudicar els principis bàsics de l'artesania –utilitat, manualitat i especialització– amb el mèrit afegit d'haver-se realitzat i publicat amb uns mitjans materials i tècnics que poc tenen a veure amb els que actualment estan a disposició dels especialistes.

Els seus mapes i plànols estan, avui en dia, lluny dels criteris de la cartografia científica o pròpiament topogràfica, però constitueixen una important font d'informació i una eina imprescindible per al coneixement de l'evolució del territori i per a la salvaguarda de la toponímia i del patrimoni.

Respecte als reculls toponímics, una conclusió específica és la que el mateix Mascaró va posar de manifest fa gairebé quaranta anys (cap al 1983): “*Avui seria totalment inútil aquesta recerca*”. Qualificava la televisió, el [Seat] sis-cents i el turisme massiu “*com un cop mortal per a la toponímia illenca*” i, fins i tot, feu referència a la “*substitució ètnica a les possessions*”⁸². S’ha afirmat que Mascaró va elaborar el mapa toponímic de Menorca “*en un moments en què les facilitats per obtenir topònims eren inversament proporcionals a les possibilitats cartogràfiques i tècniques*”⁸³.

Si bé els mapes poden haver perdut vigència com a producte estrictament cartogràfic, no és així en el camp del registre de toponímia. Mascaró –tot sol o en companyia dels informadors– va arregar uns vint mil noms de llocs, tres mil a Menorca i disset mil a Mallorca, que posaren els fonaments per als reculls toponímics posteriors.

Josep Mascaró Pasarius és un personatge únic, irrepetible i mal de qualificar, perseverant i amb una voluntat de ferro. El periodista Joan Bonet Gelabert (1917-1991) el qualificà de “*menorquín de pasmo*”⁸⁴. És sens dubte una de les figures cabdals –un vertader “homenot”– del panorama de la cultura de les Illes Balears durant el segle XX.

Fins i tot, és possible sospitar que el seu llegat no està exhaurit, en la mesura que hi hagi encara materials inèdits procedents del seu arxiu personal. Com ho demostren les obres publicades pòstumament (MASCARÓ, 2000 i 2005) o la documentació publicada a la pàgina web (2023), que és útil per vindicar el personatge i la seva obra.

En base a les possibilitats actuals, si més no, seria interessant plantejar la proposta –a qui pugui correspondre– de digitalitzar l'obra cartogràfica de Josep Mascaró i, més en concret, el conjunt de mapes i plànols significatius. Si més no, de moment, quant a les “obres majors”, el Mapa de Menorca és accessible en format digital al visor IDE Menorca del Consell Insular de Menorca, mentre que la web JMP (mascaropasarius.cat) ha publicat la totalitat dels sectors del Mapa General de Mallorca (fins ara, incomplets a la Cartoteca Digital de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya), així com els fulls del *Plano General de Palma y alrededores*.

Igualment, seria d'interès la digitalització completa dels Corpus de toponímia (de Mallorca i Menorca), i la utilitat de la classificació i catalogació dels mapes, plànols,

⁸² MASCARÓ, J., op. cit., 2005, pp. 19-20.

⁸³ ORDINAS; PETRUS; SERVERA, op. cit., 2012, p. 180.

⁸⁴ *Baleares: órgano de Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S.*, núm. 7.453, 14 de juliol de 1964, p. 3.

dibuixos i fotografies que contenen el Corpus de Toponímia de Mallorca, el Corpus de Toponímia de Menorca i la Gran Enciclopèdia de Mallorca⁸⁵. Tota una altra qüestió seria també el recull exhaustiu de la bibliografia generada per Josep Mascaró Pasarius.

APÈNDIX 1

Mapa General de las Islas Baleares

Bajo la acertada dirección de don J. Mascaró Pasarius se edita por sectores el Mapa general de las Islas Baleares en el que además de ser un verdadero alarde en lo que a impresión y detalle se refiere es una verdadera filigrana geográfica que viene a llenar un existente vacío en este aspecto.

Este levantamiento cartográfico del Archipiélago Balear ha sido empezado por la isla de Menorca, seguirá luego esta de Mallorca y luego Ibiza para terminar con las otras islas de menor importancia.

En estos mapas encontrará el lector: Poblaciones, aldeas y caseríos. Predios, estancias, huertos y posesiones señoriales. Montes y colinas, charcos, lagunas y arroyos. Pozos, aljibes y manantiales de agua potable más importantes, sobre las rutas de la costa, construcciones y cuevas megalíticas. Cuevas de estalactitas y de estalagmitas. Edificios históricos, castillos, torres medievales y moriscas. Santuarios, ermitas y capillas rurales. Carreteras turísticas, carreteras comerciales, caminos vecinales, caminos carreteros particulares, atajos para caballerías y para viandantes. Vías férreas. Puentes. Emplazamientos de bellas vistas panorámicas. Ruinas arqueológicas e históricas. Paradores turísticos, hoteles, residencias veraniegas, campos de golf y de otros deportes, cotos de caza, jardines señoriales. Demarcaciones municipales y de partido judicial. Cementerios. Bajos, escollos, islotes. Cabos y puntas. Ensenadas, bahías, puertos, playas, calas y arenales. Cuevas marítimas. Costas de alto y de bajo acantilado. Atalayas marineras. Pesqueras notables. Viveros. Faros. Boyas luminosas. Líneas de profundidad marina, especificando la constitución de su fondo y el calado de puertos y calas, determinado en metros y centímetros, etc. Rosa de los vientos en su doble nomenclatura, balear e internacional. Distancias en millas de los puertos, calas y cabos principales, entre las distintas islas y costas continentales mediterráneas.

Cada mapa del Archipiélago quedará enmarcado por los escudos de los pueblos de la isla, signos convencionales, escudos de los títulos de Castilla usufructuados por nobles isleños, y los principales escudos de armas de los principales apellidos de los pobladores nativos de la Isla.

Es en verdad un verdadero trabajo interesantísimo y marcadamente útil que esperamos tenga una favorable acogida entre el público balearico.

[*La Última hora: periódico de información, literario y artístico*, núm. 18.224, 19 d'abril de 1952, p. 2.]

---

⁸⁵A la WEB JMP (2023) hi figuren les planimetries del volum I de la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, 1989.

APÈNDIX 2

JOSÉ MASCARÓ PASARIUS entusiasta cartógrafo de las Baleares

José Mascaró Pasarius, que en un alarde de tenacidad y conocimientos llevó a cabo el levantamiento cartográfico de la hermana isla de Menorca, dando a la estampa un monumental y detalladísimo Mapa Turístico, y un Mapa Arqueológico, necesaria y verdadera joya científica, se encuentra entre nosotros, dispuesto con su dinamismo y reconocida autoridad a realizar en Mallorca, un trabajo similar y continuativo.

— ¿Sus primeras impresiones?

— Risueñas todas. Desde la grata acogida que nos ha dispensado el señor Soriano, Delegado Provincial del Ministerio de Información, hasta los entusiastas elogios que conceden a nuestro trabajo, los señores que se suscriben.

— ¿Son muchos éstos?

— Bastantes. Engrosan diariamente. Los conseguimos a un ritmo de 32 por día.

— ¿Qué le parece Mallorca?

— Un pedazo de cielo caído en el más bello mar.

— ¿Cree difícil hacer el Mapa Mallorca?

— Que haya más trabajo que en Menorca, no significa que sea más difícil. Con la ayuda de Dios, nos sentimos con arrestos suficientes para llevarlo a cabo felizmente.

— ¿Y luego?

— Luego, Ibiza, Formentera y Cabrera.

— Algún otro trabajo entre manos?

— Si, el “Nomenclátor de La isla de Menorca” y “Breves Notas Arqueológicas” que el impresor Camps nos está editando estos días. Además, y en colaboración, otras obras.

— ¿Colaboradores?

— No sé si será prudente citar ciertos nombres, cuando no nos han dado aun su conformidad y otros no hemos tenido ocasión de visitar todavía.

— Diga, diga. Seremos prudentes.

— Además de don Jerónimo Fiol, distribuidor de nuestro Mapa General de las islas; creemos que para los aspectos filológico, arqueológico, heráldico, histórico e informativo, es imprescindible la colaboración [de] don Francisco de B. Moll, del Rdo. P. Gabriel Seguí Vidal, SS. CC., don Antonio Vidal Isern, señor Enseñat, señor Amorós, señor Quesada, señor Crespí, señor Feliu, Quadreny, y otros. Z.

[*Correo de Mallorca: periódico católico*, núm. 11.915, 10 de maig de 1952, p. 8].

APÈNDIX 3

Mapa de Balears

UNA OBRA DE MÉRITO

El nuevo mapa de las islas Baleares, confeccionado con gran acierto por el cartógrafo y arqueólogo menorquín don J. Mascaró Pasarius, viene a llenar una necesidad sentida en los modernos tiempos.

Desde el Mapa de Mallorca del Excmo. Cardenal Despuig y Dameto, y el de Menorca, del geómetra Sorá, adicionado y dibujado por don José Moll, la confección de un completo y detallado «Mapa de las Islas» se hacía cada vez de más apremiante necesidad.

Todo el trabajo de llenar el notorio vacío existente en la cartografía balear, de acuerdo con las actuales necesidades y las normas filológicas y ortográficas de señalar en los mapas-itinerarios con toda la precisión el emplazamiento de restos y monumentos megalíticos: masías, miradores, paradores etc., valorado todo ello en el aspecto heráldico, incluyendo una orla de escudos de armas de las casas de Balears, ha surgido gracias al tesón del señor Mascaró Pasarius y dado a conocer por don Jerónimo Fiol, el cual haciéndose cargo de su distribución, no regatea esfuerzos para el conocimiento por todo el público en general de este «Mapa de las Islas».

Ante la aparición del 6.º sector del «Mapa» saludamos desde las columnas de nuestro diario a los señores Mascaró Pasarius y Fiol, deseándoles la continuidad en los éxitos obtenidos.

[*La Almudaina: diario de la mañana: avisos, noticias*, núm. 23.953, 31 d'octubre de 1952, p. 3.]

APÈNDIX 4

Dates de la primera edició impresa dels 26 fulls de les Illes Balears, *del Mapa Topogràfic Nacional*, escala 1:50.000. La columna de “Dades” indica l’any de referència dels treballs topogràfics i fotogramètrics (Font: *Instituto Geográfico Nacional*)⁸⁶.

	Full	Impressió	Dades
1	0645 Cabo Formentor	1963	1958
2	0646 Cala en Brut y Alayor	1963	1956
3	0673 Isla del Aire	1963	1959
4	0724 Lluchmajor	1963	1957
5	0772 San Miguel	1963	1956
6	0824/0849 San Francisco Javier y Cap de Barbaria	1963	1958

⁸⁶ He d'agrair a Joan Bauzà Llinàs el suport per accedir a les còpies dels fulls dels mapes.

7	0619 Son Saura	1964	1958
8	0643 Sa Calobra	1964	1958
9	0644 Pollensa	1964	1958
10	0647 Mahón	1964	1957
11	0670 Sóller	1964	1960
12	0672 Artà	1964	1956
13	0697 Andratx	1964	1958
14	0698 Palma	1964	1955
15	0700 Manacor	1964	1958
16	0723 Illa del Toro y Cap de Cala Figuera	1964	1958
17	0725/0749 Felanitx	1964	1958
18	0748 Isla Conejera	1964	1958
19	0773 San Juan Bautista	1964	1959
20	0774 Isla de Cabrera	1964	1958
21	0798 Ibiza	1964	1958
22	0799 Santa Eulalia del Río	1964	1959
23	0825/0850 Nuestra Señora del Pilar y Faro de Formentera	1964	1958
24	0617B/0618 Cabo Menorca y Ciudadela	1965	1958
25	0671 Inca	1965	1961
26	0699 Porreres	1965	---

APÈNDIX 5

«Corpus de Toponimia de Mallorca»

J. Mascaró Pasarius, después de haber dado fin a su extraordinario Mapa General de Mallorca, una obra que difícilmente se podrá agradecer a su inquieto creador, éste inicia una nueva obra, complementaria, a la que sin duda espera un nuevo y justo éxito entre nuestro público.

El «Corpus de Toponimia de Mallorca». Esta obra, es una relación por orden alfabético de los nombres que registra el mapa, naturalmente no una fría relación. Especialistas redactan su significado, la historia, el folklore y, asimismo, el capítulo económico v geográfico del lugar.

Además de darle la situación exacta de todos los nombres que registra el Mapa, se da una explicación de su significado en muchos casos. Es decir: «S'Hort de Baix», o

«Es Molí d'En Garau» no necesitan explicación de ninguna clase. Todos comprenden perfectamente su significado, y basta dar su situación sobre el Mapa. Pero ¿se sabe que «Albarca» quiere decir en árabe «la bendición»; «Alcúdia» «la colina»; «Aranjassa», «la naranja»; «S'Arrom», «los cristianos»; «Almonia», «el huerto»?; y así muchos más. ¿Se sabe qué antiguos nombres de la isla como son Magaluf, Deulosal,

Marola, etc., son hebreos? ¿O por qué fue abandonado por sus habitantes el caserío de «Biniarroi»? ¿Se conoce que la tierra de los Conquistadores es recordada en la toponimia de Mallorca por antiquísimos nombres, entre ellos: Barcelona, Gerona y el Pla de Tarragona, que corresponden a «sementers de possessió»?

La obra aparece en fascículos y en cada uno de ellos van ocho láminas de material gráfico seleccionado: viejas atalayas, torres, castillos y fortalezas, antiguas posesiones, capillas, construcciones prehistóricas, etc.

El «Corpus de Toponimia de Mallorca», desde su primer fascículo, se acredita como una nueva obra, muy importante para nuestra tierra y que viene a acreditar de nuevo el entusiasmo y la vocación de su autor, acertado de nuevo en esta nueva entrega.

[*Baleares: órgano de Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S.*, núm. 6.953, 27 de setembre de 1962, p.16].

APÈNDIX 6

FRUTO DE CASI TRES AÑOS DE TRABAJO

ES EL «PLANO GENERAL DE PALMA Y ALREDEDORES», MAS COMPLETO PUBLICADO HASTA LA FECHA

COMPRENDE «ABSOLUTAMENTE TODAS» LAS CALLES DE LA CIUDAD, ENSANCHE, EXTRARRADIO Y BARRIADAS DE TÉRMINOS LIMÍTROFES.

Es una exhaustiva obra de J. Mascaró Pasarius, con toda clase de pormenores y minuciosos y utilísimos detalles

Si decimos que «la última» obra de J. Mascaró Pasarius ha venido a llenar un vacío, etc., etc., sólo lograremos que las frases hechas impidan hacer llegar al lector una idea de la utilidad y la oportunidad de esta obra. Vamos pues a prescindir de literaturas y a decir, sencillamente, porque es así, que el «Plano General de Palma y Alrededores», que nuestro admirado compañero acaba de ultimar felizmente es el más completo y exhaustivo de cuantos se han venido publicando hasta la fecha. Con esta obra Palma se ha enriquecido con una valiosísima aportación topográfica que lleva la rúbrica –el sello– del autor del «Corpus de Toponimia», que es la mayor garantía que pueda pedirse en un trabajo de esta naturaleza.

El «Plano General de Palma y Alrededores», de José Mascaró Pasarius, comprende una vastísima zona costera que va desde Magaluf al Cap Enderrocat y que en su parte superior se extiende hasta el Norte de Establiments, comprendiendo Son Espanyol, Son Sardina, Pont d’Inca, Pla de Na Tesa, Son Ferriol y Sant Jordi. En él están dibujadas y escritas «absolutamente» todas las calles de Palma, ensanche, extrarradio, y hasta las barriadas de términos limítrofes hoy en día ya prácticamente unidas, que sólo tiene una o dos casas y que no tiene salida... o el simple pasadizo oscuro e ignorado. Todo está, absolutamente nada falta. Es casi increíble.

Además de la información normal en esta clase de planos, comprende multitud de minuciosos detalles y utilísimos pormenores, que son por ejemplo, los «edificios de

interés histórico, arqueológico o artístico», las «cuevas artificiales funerarias prehistóricas y monumentos megalíticos del término», las antiguas torres de defensa, los accidentes de la costa, las calles en proyecto, las zonas urbanas sin edificar, los enlaces más convenientes entre las distintas barriadas y el centro de la ciudad, etc.

Señala además el conjunto histórico-artístico de Palma, determinado por la Dirección General de Bellas Artes, con sus «zona de respeto», «zona de interés histórico-artístico», y «zona de ordenación especial». Se complementa con una descripción de los signos convencionales, con ampliaciones de sector, con mapas generales, etc. Y por supuesto, con un detalladísimo «Nomenclátor» para la inmediata localización en el Plano General del dato que se desea conocer.

Ocupa dos grandes láminas, a varias tintas, que debidamente colocadas forman rectángulo de 1,80 metros largo por 1,50 de altura. El conjunto es el resultado de casi tres años de muchísimo trabajo «de pura artesanía», pues José Mascaró ha comenzado por «pisar» toda la geografía ciudadana de extremo a extremo, calle por calle, para levantar luego este soberbio Plano General al que, insistimos, no le falta un solo detalle.

Recién llegado de Menorca donde fue a recibir el Premio «Juan Ramis» del Ateneo de Mahón, como quien no quiere la cosa, nuestro querido compañero se ha traído bajo el brazo este «Plano General» y lo ha colocado en la Redacción. Aparentemente con la misma facilidad con que un ilusionista saca un par de palomas blancas de su sombrero de copa. Pero tras este sencillo gesto –qué duda cabe– se ocultan tantas horas de trabajo y dedicación... Primero fue el «Mapa de Mallorca», después el «Corpus de Toponimia», luego la «Pre-historia de Mallorca»... ahora el «Plano General de Palma y Alrededores».

¿Qué vendrá después? El infatigable compañero ya nos dio noticia de ello en otra ocasión, desde estas mismas columnas: la monumental y ambiciosa «Historia de Mallorca», en fascículos, que movilizará a todos cuantos puedan aportar un solo dato, un aspecto, una luz. José Mascaró será el gran coordinador que con su arrollador entusiasmo poco menos que mueve montañas y consigue lo que hasta ahora secularmente se han venido considerando como «imposibles».

Pero no hablemos del futuro. Volvamos a hoy mismo, para saludar –es noticia– este «Plano General de Palma y Alrededores» por el que José Mascaró Pasarius está de enhorabuena, pero de un modo especial lo está Palma, la Ciudad, a partir de ahora realmente y más que nunca en nuestra mano, gracias a esta obra que nos hemos complacido extraordinariamente en presentar a los lectores.

[*Baleares: órgano de Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S.*, núm. 8.816, 21 de setembre de 1968, p. 12].

APÈNDIX 7

J. MASCARO PASARIUS

«MI NOMENCLATOR RECOMIENDA 137 LUGARES DE INTERES HISTORICO Y ARTISTICO EN MALLORCA»

Acaba de publicarse el Nomenclátor del Plano General de Palma y Alrededores, del que es autor José Mascaró Pasarius. Le preguntamos a nuestro querido colaborador:

—¿Qué trae de nuevo tu Nomenclátor?

—Está dividido en cuatro partes. La primera contiene la relación alfabética de todas las calles del término municipal de Palma, especificando de cada una su entrada, salida, barriada, distrito, sector y situación por coordenadas del “Plano General de Palma y alrededores”.

—¿La segunda parte?

—Es una relación también alfabética de los nombres del término de Palma que no son vías públicas, por ejemplo: Muelle de Poniente, Porto Pi, Pueblo Español, Puig de Sant Pere, etc., así como los nombres de calles, caminos, fincas, barriadas, accidentes geográficos, etc., que no pertenecen al término municipal de Palma, pero que figuran en el Plano.

—Algunos ejemplos.

—Las calles de las barriadas del Pont d’Inca, El Arenal, Portals Nous, Palma Nova...

—¿Por qué el nombre de las calles de estas barriadas no figuran en la primera parte del Nomenclátor?

—Porque no pertenecen al término de Palma, ya que como sabes, el Pont d’Inca pertenece a Marratxí; El Arenal, a Lluçmajor, una vez rebasado el Torrent des Jueus; Portals Nous y Palma Nova, a Calviá...

—Ya tenemos las dos primeras partes. ¿Cuáles son las otras?

—La tercera es una relación de los principales edificios de interés público, histórico o artístico, del casco antiguo de Palma, con una sumaria descripción de los mismos, cuando se trata, naturalmente, de un edificio histórico o artístico.

—¿Cómo se define en tu obra el Palacio de la Almudaina?

—Ex-alcázar de los walíes moros, reyes cristianos, virreyes y gobernadores y capitanes generales. Reformado en el siglo XIV por el Rey Jaime II. Vuelto a restaurar en 1968, habilitándose el ala occidental para museo y residencia del Jefe del Estado. Monumento histórico artístico.

—¿Qué más abarca esta tercera parte?

—Además de monumentos y casas señoriales, todo lo que tenga utilidad pública: archivos, bibliotecas, consulados, centros oficiales y turísticos, templos importantes, las distintas jefaturas, museos, emisoras de radio, redacciones de periódicos, sociedades científicas, etc. etc.

—Pasemos a la última parte.

—En Mallorca se conservan numerosos monumentos de interés histórico, arqueológico o artístico, que normalmente son conocidos sólo por una minoría de mallorquines, y visitados únicamente por un reducido número de turistas. No me cabe la menor duda de que este desconocimiento es debido en gran parte, a la falta de una información concreta sobre su existencia y emplazamiento. Yo he procurado dar esta información tanto en el Nomenclátor como en el pequeño mapa de Mallorca que publico en la lámina doce del Plano General de Palma.

—¿Qué lugares recomiendas para que sean visitados?

—Un total de ciento treinta y siete, y abarcan desde el poblado “Ses Paisses” de Artá y la impresionante torre y museo de Canyamel, en Capdepera, hasta las ermitas de San Salvador de Felanitx y de Santa Magdalena, de Inca.

—Observo en este mapa de Mallorca algunos signos convencionales numerados. Supongamos que yo decido trasladarme a Alcudia, donde veo en el mapa algunos de estos signos...

—Bueno; cada uno de estos signos lleva un número, como bien dices. En la cuarta parte del Nomenclátor, estos números concretos corresponden cada uno, a una colina fortificada prehistórica, a la Ermita de la Victoria, a las murallas medievales y museo de la ciudad de Alcudia, a las ruinas de la ciudad romana y teatro Pollentia, al poblado talaiótico de Son Simó y a la Torre Major del puerto... Si realmente fueras a Alcudia y te interesara conocer estos esplendorosos monumentos del pasado de Mallorca, fácilmente podrías hallarlos, pero sobre todo, tendrías conocimientos de su existencia.

—¿Cómo has logrado recoger tantos datos?

—Con la inapreciable ayuda, consejos y sugerencias de muchos amigos amantes de Mallorca y de su cultura. Quiero destacar de un modo particular a don Juan Muntaner Bujosa, a don Juan Pons y Marqués y a todo el personal del departamento de Estadística del Ayuntamiento de Palma, desde don Gabriel Tous Amorós hasta la señorita Brandarí y los señores Costa, Díaz y Martorell.

Me voy a Alcudia, con la tranquilidad de que a mi regreso a la capital, no me perderé.

CALDENTEY

[*Baleares: órgano de Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S.*, núm. 9.854, 7 de març de 1969, p. 11].